

บทที่ ๒

ความเป็นมาและความสำคัญของมหัลลภิกษุที่ได้รับเอตทัคคะ

ในบทนี้ จักได้ทำการศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของมหัลลภิกษุที่ได้รับเอตทัคคะและประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นลำดับไป ดังนี้

๒.๑ ความเป็นมาของตำแหน่งเอตทัคคะของพระ “มหัลลภิกษุ” (พระหลวงตา)

พระมหัลลภิกษุ (พระหลวงตา) เป็นพระสงฆ์ที่บวชเมื่อมีอายุมากในสังคมไทยรวมถึงพระที่มีครอบครัวแล้ว ผ่านการใช้ชีวิตในครอบครัวมาแล้ว เมื่อชีวิตฆราวาสประสบความสำเร็จแล้วชีวิตบั้นปลายควรหาความสงบและค้นหาความจริงกับชีวิต และสร้างกระแสแห่งพระนิพพาน ให้กับตนเองในประชาชาติต่อไป

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่า “มหัลลภิกษุ” หรือพระผู้สูงอายุ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “มหัล, มหัลละ หมายถึง ผู้ใหญ่ คนมีอายุมาก คนแก่ ว. แก่ มีอายุมาก”^๑ หนังสือหลักควรจำบาลี ไวยากรณ์ พอประมวลได้ว่า มหัลลละ แยกเป็น มหา (ยิ่งใหญ่, ใหญ่) + ล (พยัญชนะอวรรค) แล้ว ซ้อน ก สกัต สำเร็จรูปเป็น มหัลลละ แปลว่า แก่ ใหญ่ มีอายุ”^๒ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “ภิกษุ หมายถึง ชายที่บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนา”^๓ ในหนังสือบาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ อาขยาดและกิตก์ มีรูปวิเคราะห์ ดังนี้ “ภิกษติ สีเลนาติ ภิกขุ : ผู้ใด ย่อมขอ โดยปกติ เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่าผู้ขอโดยปกติ (ภิกขุ)” ภิกข ธาตุ ในความขอ ไม่ลบ ที่สุดธาตุ รัสสะ อุ เป็น อุ”^๔ ส่วนคำที่มีความหมายคล้ายกับคำว่า “มหัลลภิกษุ” พอสรุปได้ว่า “เถรเถระ - เถระ หมายถึง พระผู้ใหญ่ ตามพระวินัยกำหนดว่า พระมีพรรษาตั้งแต่ ๑๐ ขึ้นไป เรียกว่า พระเถระ” เถรภูมิ หมายถึง ชั้นหรือชั้นแห่งพระเถระ ทางคณะสงฆ์จัดภิกษุเป็น ๓ ชั้น ชั้นต้น คือ นวกภูมิ

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘๓๘.

^๒พระมหาศกกรินทร์ ศศพินทุรักษ์, หลักควรจำ บาลีไวยากรณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๑๕), หน้า ๓๘๒-๓๘๓.

^๓ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๘๒๓.

^๔มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ อาขยาดและกิตก์, พิมพ์ครั้งที่ ๔๐, (นครปฐม : โรงพิมพ์มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙๕.

(ชั้นใหม่) มีพรรษาดำกว่า ๕ ชั้นกลาง คือ มัชฌิมภูมิ (ชั้นกลาง) มีพรรษาดังแต่ ๕ ถึง ๙ และชั้นสุด คือ เภรภูมิ (ชั้นพระเถระ) มีพรรษาดังแต่ ๑๐ ขึ้นไป พระหมายถึง คำใช้แทนชื่อเรียกภิกษุสงฆ์ เช่น วัดนี้มีพระที่รูป พระลงโบสถ์ เป็นต้น” “พระอันดับ หมายถึง พระลูกวัด พระอนุจร ก็เรียก” “ภิกษุ หมายถึง ภิกษุ” “มหา หมายถึง สมณศักดิ์ที่ใช้นำหน้าชื่อภิกษุผู้ที่สอบไล่ได้ตั้งแต่เปรียญธรรม ๓ ประโยคขึ้นไป”^๕ “มหาสาวก หมายถึง พระสาวกชั้นผู้ใหญ่ของพระพุทธเจ้า ๘๐ รูป” “สงฆ์ หมายถึง ภิกษุ เช่น ของสงฆ์ พื้สงฆ์ บางทีก็ใช้ควบกับคำพระ หรือ ภิกษุ เป็นพระสงฆ์ หรือภิกษุสงฆ์ เป็นต้น” “สมณ หรือ สมณะ หมายถึง ผู้สงบกิเลสแล้ว โดยเฉพาะหมายถึงภิกษุในพระพุทธศาสนา”^๖

ในมิติทางสังคมผู้สูงอายุโดยทั่วไป หมายถึง บุคคลที่มีชีวิตอยู่ในช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต ซึ่งเป็นวัยเสื่อมทางด้านร่างกาย จิตใจ และหน้าที่การงานทางสังคม ซึ่งแต่ละคนจะปรากฏอาการเสื่อมแตกต่างกันนอกจากอาการเสื่อมดังกล่าวแล้ว ยังได้ใช้เกณฑ์อายุ ๖๐ ปีเป็นเกณฑ์สากล เพื่อให้ทราบว่า “บุคคลใดสมควรเป็นผู้สูงอายุสำหรับความหมายผู้สูงอายุในทางวิชาการนั้น มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลาย ดังนี้

องค์การสหประชาชาติซึ่งได้จัดสมัชชาโลกเกี่ยวกับผู้สูงอายุเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ณ กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ได้ให้ความหมายของคำว่า “ผู้สูงอายุ คือ บุคคลทั้งเพศชายและเพศหญิงที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป”

บรรลุ ศิริพานิช และคณะได้ให้ความหมายไว้ว่า “ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป โดยนับอายุตามอายุในปีปฏิทิน ซึ่งเน้นเกณฑ์ที่องค์การระหว่างประเทศได้ประชุมตกลงกันเป็นมาตรฐานสากลในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุทั้งชายและหญิงกองสวัสดิการสงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์กระทรวงแรงงานและสวัสดิการ”^๗

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข ได้ให้ความหมายและแบ่งผู้สูงอายุไว้ว่า ผู้สูงอายุหมายถึงบุคคลที่สังคมได้กำหนดเกณฑ์อายุเมื่อมีชีวิตอยู่ในช่วงวัยสุดท้ายของชีวิต ซึ่งเป็นวัยแห่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมส่วนผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับผู้สูงอายุ (Gerontologists) ได้กำหนดหลักเกณฑ์ของความเป็น ผู้สูงอายุไว้ ๔ ประเภทคือ

๑. การสูงอายุตามวัย (Chronological Aging) หมายถึง การนับจำนวนอายุจริงตามปีปฏิทิน โดยนับจากปีที่เกิดเป็นต้นไป

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓๘.

^๖ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๔๙๕ - ๑๑๒๕.

^๗บรรลุ ศิริพานิช และคณะ, ระบาดวิทยาของชนพิการและผู้สูงอายุในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๒๖), หน้า ๔๑.

๒. การสูงอายุดตามสภาพร่างกาย (Biological Aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่เกิดขึ้นทั้งด้านสภาพ เช่น ผิวหนังเหี่ยวย่น ผมหงอก เป็นต้น และกระบวนการหน้าที่ที่ปรากฏขณะที่มีอายุเพิ่มมากขึ้น

๓. การสูงอายุดตามสภาพจิตใจ (Psychological Aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในหน้าที่ของการรับรู้แนวความคิด ความจำการเรียนรู้เข้าใจปัญหาและลักษณะบุคลิกภาพที่ปรากฏในระยะต่างๆ ของชีวิตแต่ละคน เช่น เกิดความกลัวในการถูกทอดทิ้ง ความจำเสื่อม ใจน้อย

๔. การสูงอายุดตามสภาพสังคม (Sociological Aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่สถานภาพของบุคคลในระบบสังคม เช่น ครอบครัว หน่วยงานของราชการ สโมสรและอื่นๆ เป็นต้น^๔

สรุปว่า ความหมายของคำว่า “มหัลลภิกษุ” หมายถึง ชายผู้เข้าบรรพชาอุปสมบทตามขั้นตอนและกระบวนการเกี่ยวกับการบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ขณะที่มีอายุมากแล้ว และจำพรรษาอยู่ภายในวัด ศึกษาและปฏิบัติตนในกรอบแห่งไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ตามพระพุทธบัญญัติเมื่อครั้งสมัยพุทธกาล ในมติทางสังคมคำว่า มหัลลภิกษุ ซึ่งแปลความหมายว่า พระหลวงตา ที่มีอายุมากกว่า ๖๐ ปี ถือว่าเป็นผู้สูงอายุหมายถึงการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในระยะสุดท้ายของช่วงอายุของมนุษย์ความสูงอายุนี้จะเริ่มตั้งแต่เกิดมา และดำเนินการต่อเนื่องไปจนสิ้นสุดอายุขัยของสิ่งที่มีชีวิตนั้น และกำหนดให้บุคคลที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเป็นผู้สูงอายุ ความเป็นผู้สูงอายุนั้นมีความหมายแตกต่างกันตามสังคม และระยะเวลาของผู้สูงอายุ ในการกำหนดผู้สูงอายุในสังคมดั้งเดิมนั้น แต่ละสังคมมักใช้บทบาทที่ผู้สูงอายุมีต่อสังคมเป็นเกณฑ์บทบาทต่างๆ นี้มักจะเป็นบทบาทที่แสดงถึงความเป็นผู้นำและมีความรับผิดชอบสูง ส่วนในสังคมสมัยใหม่มักจะใช้อายุตามปฏิทินเป็นเกณฑ์ในการกำหนดความเป็นผู้สูงอายุจากความหมายของผู้สูงอายุ จึงหมายถึง ผู้ที่อยู่ในวัยช่วงสุดท้ายของชีวิต เป็นผู้ที่มียศคุณค่า และได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมมาเป็นระยะเวลายาวนาน การกำหนดให้บุคคลเป็นผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับลักษณะของสังคมแต่ละสังคม ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดให้ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป ที่ไม่มีภาวะสุขภาพที่เจ็บป่วยเรื้อรังรุนแรงหรือทุพพลภาพที่ต้องให้การดูแลเป็นพิเศษทั้งที่บ้านหรือที่สถานพยาบาลเป็นผู้สูงอายุ มติทางพุทธศาสนา คือ พระแก่มียุมาก แต่ยังมีศักยภาพในการสร้างคุณประโยชน์ให้กับองค์กรทางศาสนาและสังคม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา จะเห็นว่า พระสงฆ์ผู้สูงวัยได้สร้างคุณประโยชน์ให้กับพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ พระมหากัสสปะ เป็นต้น

^๔สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สังคมวิทยาภาวะสูงอายุ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๔.

๒.๑.๒ ความเป็นมาของตำแหน่งเอตทัคคะ

ในพระพุทธศาสนานั้นมีตำแหน่ง “เอตทัคคะ” เป็นตำแหน่งทางพระพุทธศาสนาที่พระบรมศาสดาได้ประทานแต่งตั้งให้กับพุทธบริษัท คือ “ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้มีความรู้ความสามารถเป็นเลิศเด่นกว่าท่านอื่นๆ ในคุณนั้นๆ”^๙ และแต่ละตำแหน่งพระบรมศาสดาประทานแต่งตั้งเพียงรูปเดียว ท่านเดียวเท่านั้น เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

- ๑) หมวดภิกษุ มีทั้งหมด ๔๑ รูป^{๑๐}
- ๒) หมวดภิกษุณี มีทั้งหมด ๑๓ รูป^{๑๑}
- ๓) หมวดอุบาสก มีทั้งหมด ๑๐ ท่าน^{๑๒}
- ๔) หมวดอุบาสิกา มีทั้งหมด ๑๐ ท่าน^{๑๓}

การที่พระบรมศาสดาทรงยกย่องพุทธบริษัททั้ง ๔ ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะนั้น พระพุทธองค์ทรงใช้หลักเกณฑ์และเหตุผล ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) โดยเหตุเกิดเรื่อง คือ ได้รับการยกย่องตามเรื่องที่เกิดขึ้น (อตุปปตติโต) ได้แสดงความสามารถให้ปรากฏโดยสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
- ๒) โดยการมาก่อน คือ ได้รับการยกย่องตามที่ได้สะสมบุญมาในอดีตชาติ (อาคมมโต) ได้สร้างบุญสะสมในด้านนั้นมาตั้งแต่อดีตชาติ พร้อมทั้งตั้งจิตปรารถนาเพื่อบรรลุตำแหน่งเอตทัคคะนั้นด้วย
- ๓) โดยเป็นผู้ชำนาญชำนาญ คือ ได้รับการยกย่องตามความเชี่ยวชาญ (จิณฺณวสีโต) มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องเป็นพิเศษ
- ๔) โดยเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณ คือ ได้รับการยกย่องตามความสามารถเหนือผู้อื่น (คฺณนํติเรกโต) มีความสามารถในเรื่องที่ทำให้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ เหนือกว่าผู้อื่นที่มีความสามารถอย่างเดียวกัน^{๑๔}

ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต มีพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พระอัญญาโกณฑัญญะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้รู้ราตรีนาน

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๓๘.

^{๑๐} อ.เจ. (ไทย) ๒๐/๑๔๖-๑๔๗/๒๔-๒๖.

^{๑๑} อ.เจ. (ไทย) ๒๐/๑๕๐/๒๖.

^{๑๒} อ.เจ. (ไทย) ๒๐/๑๕๑/๒๖-๒๗.

^{๑๓} อ.เจ. (ไทย) ๒๐/๑๕๒/๒๗.

^{๑๔} บรรจบ บรรณรุจิ, **อสีติมหาสาวก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนศึกษาพุทธสถาน, ๒๕๓๗), หน้า ๖-๗.

ชุดงค์

พระสารีบุตร เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีปัญญามาก
พระมหาโมคคัลลานะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีฤทธิ์
พระมหากัสสป เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเรา ผู้ทรงชุดงค์และสรรเสริญคุณแห่ง

พิสดาร

พระอนรุทธะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีทิพยจักขุฯ
พระภัททิยกาฬิโคธาบุตร เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้เกิดในตระกูลสูงฯ
พระลघณภูกัทธิยะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีเสียงไพเราะ
พระปิณโฑลภารทวาชะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้บันลือสีหนาท
พระปุนณมนันตานีบุตร เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้เป็นธรรมกถึก
พระมหากัจจानะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้จำแนกอรรถแห่งภาษิตโดยย่อให้

พระจุลปันถกะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้้นมิตกายอันสำเร็จด้วยใจ
พระจุลปันถกะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ฉลาดในการเปลี่ยนแปลงทางใจ
พระมหาปันถกะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ฉลาดในการเปลี่ยนแปลงทางปัญญา
พระสุภูติ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีปรกติดอยู่ด้วยความไม่มีกิเลส
พระสุภูติ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้เป็นทักษิณียบบุคคล
พระเรวตชทริวนิยะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้อยู่ป่าเป็นวัตร
พระกังขาเรวตะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ยินดีในฌาน
พระโสณโกลิวิสะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ปรารภความเพียร
พระโสณกุฏิกัณณะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีถ้อยคำไพเราะ
พระสีวลี เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีลาภ
พระวักกสิ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้พ้นจากกิเลสได้ด้วยศรัทธา
พระราหุล เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ใคร่ต่อการศึกษา
พระรัฐपालะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเรา ผู้บวชด้วยศรัทธา
พระกุนตธานะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้รับสลาภก่อน
พระวังคีสะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีปฏิภาณ
พระอุปเสนวังคันทบุตร เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้นำความเลื่อมใสมาโดยรอบ
พระทัฬหมัลลบุตร เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้จัดแจงเสนาสนะ
พระปิลินทวัจนะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้เป็นที่รัก เป็นที่ชอใจของเทวดา

ทั้งหลาย

พระพาหิยทารุจีริยะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ตรัสรู้ได้เร็วพลัน

พระกุมารกัสสปะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้แสดงธรรมได้วิจิตร
 พระมหาโกณฑัญญะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเรา ผู้บรรลุปฏิสัมภิทา
 พระอานนท์ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้เป็นพหูสูตร
 พระอานนท์ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีสติ
 พระอานนท์ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีศติ
 พระอานนท์ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีความเพียร
 พระอานนท์ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้เป็นอุปัฏฐาก
 พระอรุเวลกัสสปะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเรา ผู้มีบริษัทมาก
 พระกาฬทายี เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเรา ผู้ทำสกุลให้เลื่อมใส
 พระพักกุธะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้มีอาพาธน้อย
 พระโสภิตะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ระลึกชาติก่อนได้
 พระอุบาลี เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้ทรงวินัย
 พระนันทกะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้กล่าวสอนนางภิกษุณี
 พระนันทะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้คุ้มครองทวารในอินทรียทั้งหลาย
 พระมหากัปปินะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเราผู้กล่าวสอนภิกษุ
 พระสาตตะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเรา ผู้ฉลาดในเตโชธาตุ
 พระราธะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเรา ผู้มีปฏิภาณแจ่มแจ้ง
 พระโมฆราชะ เลิศกว่าพวกภิกษุสาวกของเรา ผู้ทรงจิตรเศร้าหมอง^{๑๕}

พระสาวกเหล่านี้ ได้รับเอตทัคคะจากพระพุทธเจ้าทั้งหมด ยังมีพระมหาสาวกผู้ใหญ่ ซึ่ง
 เรียกว่า อสีติมหาสาวกอีกส่วนหนึ่งมีอยู่ ๘๐ รูป และได้คัดเลือกมาศึกษาเป็นกรณีศึกษาเพียง ๕ รูป
 เท่านั้น อย่างไรก็ตาม เพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหา จึงจัดเรียงรายชื่อของพระมหาสาวกทั้ง ๘๐ รูป
 ไว้ และให้ความหมายของคำว่า “อสีติมหาสาวก” ซึ่งตามรูปศัพท์ คำว่า “อสีติมหาสาวก” เป็น
 คำสมาสประกอบด้วยคำว่า “อสีติ” และ “มหาสาวก” คำว่า “อสีติ” เป็นปกติสังख्या คือ จำนวนนับ
 ตามปกติ แปลว่า ๘๐ ส่วน “มหาสาวก” ประกอบด้วยคำว่า “มหา” ซึ่งเป็นคุณศัพท์แปลว่า “ใหญ่
 หรือ มาก สำคัญ” และคำว่า “สาวก” ซึ่งเป็น คำนามกิตก์ ประกอบรูปมาจากธาตุ “ส” (ใน
 ความหมายว่า ฟัง) + ปัจจัย ญฺ มีรูปศัพท์ ว่า “สาวก” แปลว่า “ผู้ฟัง” ในที่นี้หมายถึง ภิกษุผู้บรรลุ
 ธรรมขั้นสูงสุดคืออรหัตผล ดังนั้น คำว่า “อสีติ” และ “มหาสาวก” เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็นคำสมาส
 เป็น “อสีติมหาสาวก” จึงแปลว่า พระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ รูป หรือ พระสาวกผู้ยิ่งใหญ่ ๘๐ รูป หรือ

^{๑๕} อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๔๖-๑๔๘/๒๔-๒๖.

พระสาวกสำคัญ ๘๐ รูป^{๑๖} ดังมีรายนาม ดังนี้

(๑) พระอัญญาโกณฑัญญะ	(๒) พระวัปปะ
(๓) พระภัททิยะ	(๔) พระมหานามะ
(๕) พระอัสสชิ	(๖) พระนาลกะ
(๗) พระยสะ	(๘) พระวิมละ
(๙) พระสุพาหุ	(๑๐) พระปุณณชิ
(๑๑) พระควัมปติ	(๑๒) พระอุรุเวลกัสสปะ
(๑๓) พระนทีกัสสปะ	(๑๔) พระคยากัสสปะ
(๑๕) พระสารีบุตร	(๑๖) พระมหากัสสปะ
(๑๗) พระมหากัจจายนะ	(๑๘) พระมหาโกฏิฐิตะ
(๑๙) พระมหากัปปินะ	(๒๐) พระมหาจุนทะ
(๒๑) พระอนรุทธะ	(๒๒) พระกังขาเรวตะ
(๒๓) พระอานนท์	(๒๔) พระนันทกะ
(๒๕) พระภคุ	(๒๖) พระนันทะ
(๒๗) พระกิมฬิสะ	(๒๘) พระภัททิยะ (กาฬโคธาบุตร)
(๒๙) พระราหุล	(๓๐) พระสีวลี
(๓๑) พระอุบาลี	(๓๒) พระทัฬพะ (มัลลบุตร)
(๓๓) พระอุปเสนะ (วังคันตบุตร)	(๓๔) พระขทิวรณิยเรวตะ
(๓๕) พระปุณณมันตานีบุตร	(๓๖) พระปุณณะ (สุนาปรันตกะ)
(๓๗) พระโสณกุฏิกัณณะ	(๓๘) พระโสณโกฬวิสีสะ
(๓๙) พระราธะ	(๔๐) พระสุภูติ
(๔๑) พระมหาโมคคัลลานะ	(๔๒) พระองคุลิมาล
(๔๓) พระวักกิ	(๔๔) พระกาฬุทายี
(๔๕) พระมหาอุทายี	(๔๖) พระปิลินทวัจณะ
(๔๗) พระโสภิตะ	(๔๘) พระกุมารกัสสปะ
(๔๙) พระรัฐบาล	(๕๐) พระวังคีสะ
(๕๑) พระสภียะ	(๕๒) พระเสละ
(๕๓) พระอุปัฏฐะ	(๕๔) พระเมฆิยะ
(๕๕) พระสาคระ	(๕๖) พระนาคิตะ

^{๑๖}บรรจบ บรรณรุจิ, อสัทธิมหาสาวก, หน้า ๑.

(๕๗) พระลกุณทภักทียะ	(๕๘) พระปิ่นโกลการทวาชะ
(๕๙) พระมหาปิ่นถก	(๖๐) พระจุฬปิ่นถก
(๖๑) พระพากุละ	(๖๒) พระกุนทธานะ
(๖๓) พระพาหิยะ (ทาร์จิริยะ)	(๖๔) พระยโสชะ
(๖๕) พระอชิตะ	(๖๖) พระติสสมเตตยยะ
(๖๗) พระปุณณกะ	(๖๘) พระเมตตคุ
(๖๙) พระโรตตะกะ	(๗๐) พระอุปสัวะ
(๗๑) พระนันทะ	(๗๒) พระเหมกะ
(๗๓) พระโตเทยยะ	(๗๔) พระกัปปะ
(๗๕) พระชตุกัณณิ	(๗๖) พระภัทราวุธ
(๗๗) พระอุทยะ	(๗๘) พระโปสาละ
(๗๙) พระโมฆราช	(๘๐) พระปิงคิยะ ^{๑๗}

หลักการเลือกพระสาวก ๘๐ รูปแล้วจัดเป็นพระอสีติมหาสาวก จากการเลือกพระสาวกแล้วจึงจัดเป็นพระมหาสาวกก่อน โดยยึดถือคุณธรรม และความสามารถ คือความชำนาญในภิญญา สมาบัติและความแตกฉานใน ปฏิสัมภิยาเป็นหลัก โดยไม่เกี่ยวกับพรรษา และอายุ และด้วยเหตุนี้เอง จึงปรากฏว่าได้จัดฆราวาสที่เป็นพระอรหันต์เข้าเป็นพระมหาสาวกด้วย ๑ ท่านคือพระพาหิยะ ส่วนการคัดเลือกแล้วจัดให้เป็นพระอสีติมหาสาวกนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงวินิจฉัยไว้โดยทรงเสนอเกณฑ์สำหรับพิจารณา ไว้ว่า พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นเอตทัคคะ สงเคราะห์พระปัญจวัคคีย์ ๔ พระองค์เข้าด้วย พระอรุณเวลกัสสปะ สงเคราะห์พระกัสสปะน้องชายอีก ๒ พระองค์เข้าด้วย พระโมฆราชเป็น เอตทัคคะสงเคราะห์พระคณะเดียวกัน อีก ๑๕ พระองค์เข้าด้วย อีกเกณฑ์หนึ่ง สงเคราะห์พระสาวกผู้มีชื่อระบุไว้ในเริ่มประกาศพระพุทธศาสนา แต่ไม่ได้ระบุอยู่ในจำนวนเอตทัคคะ คือ พระยสะกับพระสหายอีก ๔ พระองค์ โดย ๒ เกณฑ์นี้ได้พระสาวก เอตทัคคะ ๔๑ พระสาวกสหจรแห่ง เอตทัคคะ ๒๓ พระองค์ ในเริ่มแรกประกาศพระพุทธศาสนา ๑ สหจร ๔ รวมเป็น ๖๙ พระองค์ อีก ๑๑ พระองค์เป็นพระสาวกที่จัดเข้าโดยหาเกณฑ์มิได้ แต่มีนามระบุอยู่ในช่วงกลางของการประกาศพระพุทธศาสนาบ้าง ในช่วงท้ายของการประกาศพระพุทธศาสนาบ้าง สรุปได้ว่ากำหนดเอาพระสาวกผู้เป็นเอตทัคคะเป็นหลัก แล้วรวมพระสหจรในกลุ่มของท่านเข้าด้วยนี้เป็นเกณฑ์แรก ส่วนเกณฑ์ที่ ๒ กำหนดเอาพระสาวกผู้มีได้เป็นเอตทัคคะ แต่มีชื่อระบุไว้ในปฐมโพธิกาล ตามหลักการเลือกนี้ เกณฑ์แรก ได้พระสาวก ๖๔ รูป เกณฑ์ที่ ๒ ได้พระมหาสาวกอีก ๕ รูป รวมเป็นได้พระมหาสาวก ๖๙ รูป ที่เหลืออีก ๑๑ รูปนั้น จัดเข้าโดยไม่มีหลักเกณฑ์ การเลือกพระสาวกแล้วจัด

^{๑๗} ชุ.อุ.อ. (บาลี) ๑๙/๑๖-๕๒๘.

เข้า เป็นพระอสีติมหาสาวกนั้น ยังมีข้อที่น่าศึกษาเพิ่มเติมคือ เกิดมีขึ้นในยุคใด จากเหตุผลที่กล่าวมานี้ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า น่าจะมีเค้ามาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว โดยเห็นได้จากคำเรียกที่ว่า “พระสาวกเถระ ผู้มีชื่อเสียง ซึ่งเท่าที่ระบุนามไว้ ก็เป็นอสีติมหาสาวกทั้งหมด แต่มาเด่นชัดขึ้นในยุคสมัยของพระอรรถกถาจารย์ในลังกา”^{๑๘}

สรุปว่า พระสาวกที่ได้รับเอตทัคคะ เป็นสงฆ์ที่เป็นอริยสงฆ์ มีความรู้ความสามารถที่หลากหลาย แม้มีอายุมาก แต่ก็ใช้ประสบการณ์ที่สั่งสมอยู่ในตนเองมาอย่างช้านาน ช่วยประกาศพระพุทธศาสนา เผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้ขจรไปทั่วโลก ชมพูทวีปในขณะนั้น มีพระพุทธศาสนา แผ่ขยายไปยังหมู่ชนและประสบผลสำเร็จทางด้วยมวลชนเป็นอย่างมากเช่นกัน เพราะส่วนหนึ่งก็มาจากพระมหาลกภิกษุ (พระหลวงตา) ทั้งสิ้น

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของมหาลกภิกษุ (พระหลวงตา) ที่ได้รับเอตทัคคะ

การคัดเลือกพระมหาลกภิกษุ (พระหลวงตา) เพื่อเป็นกรณีตัวอย่างในการทำการศึกษาคือพระภิกษุที่บวชเมื่อมีอายุมากแล้ว และต่อมาพระพุทธองค์ได้ยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะจำนวน ๕ รูปด้วยกัน ได้แก่

- ๑) พระอัญญาโกณฑัญญเถระ ผู้ได้รับเอตทัคคะในทางรัตตัญญู (รู้ราตรีนาน)
- ๒) พระอรุเวลกัสสปเถระ ผู้ได้รับเอตทัคคะในทางมีบริวารมาก
- ๓) พระมหากัจจายนเถระ ผู้ได้รับเอตทัคคะในทางอธิบายความหมายแห่งธรรมที่กล่าวไว้โดยย่อได้พิสดาร
- ๔) พระมหากัสสปเถระ ผู้ได้รับเอตทัคคะในทางถืออุตุคง และสรรเสริญคุณแห่งอุตุคง

- ๕) พระราธเถระ ผู้ได้รับเอตทัคคะในทางมีปฏิภาณแจ่มแจ้ง
- รายละเอียดของแต่ละรูป พอประมวลได้ ดังนี้

๒.๒.๑ พระอัญญาโกณฑัญญเถระ

พระอัญญาโกณฑัญญะ ผู้ได้รับเอตทัคคะในทางรัตตัญญู คือรู้ราตรีนาน เพราะท่านนับว่าเป็นผู้เฒ่าที่แท้จริงรูปหนึ่ง ที่มีใจเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก่อนที่ท่านจะออกบวชเพื่อแสวงหาโมกซ์ธรรม เพราะเป็นพระภิกษุสาวกของพระพุทธเจ้า ที่เป็นหนึ่งในพราหมณ์ปัญจวัคคีย์ และพระอสีติมหาสาวกผู้เป็นเอตทัคคะในด้านรัตตัญญู คือเป็นผู้รู้ธรรมก่อนใครในพระพุทธศาสนาและได้บวชก่อนผู้อื่น

^{๑๘}บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๓-๕.

๒.๒.๑.๑ ขาดิกำเนิด

พระอัญญาโกณฑัญญะ เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในหมู่บ้านโทณวัตร กรุงกบิลพัสดุ์ เดิมชื่อ “โกณฑัญญะ” เมื่อเจริญเติบโตขึ้นได้ศึกษาศิลปะวิทยาจบไตรเพทและเรียนมนต์ (วิชาการทำนายลักษณะอย่างเชี่ยวชาญ) ในคราวที่เจ้าชายสิทธัตถะประสูติใหม่ พระเจ้าสุทโธทนะ พระราชบิดาตรัสให้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คนมาเลี้ยงโภชนาหาร ในการทำพิธีทำนายลักษณะตามราชประเพณีแล้วเลือกพราหมณ์ ๘ คน จากพวกนั้นเป็นผู้ตรวจและทำนายลักษณะ ครั้งนั้น โกณฑัญญะพราหมณ์ยังเป็นหนุ่ม ได้รับเชิญไปในงานเลี้ยงด้วย ทั้งได้รับเลือกเข้าในพวกพราหมณ์ ๘ คน ผู้ตรวจและทำนายพระลักษณะ เป็นผู้่อ่อนอายุกว่าเพื่อน พราหมณ์ ๘ คนนั้น ตรวจลักษณะแล้ว ๗ คน ทำนายคติแห่งพระมหาบุรุษเป็น ๒ ทางว่า ถ้าทรงดำรงฆราวาส จักเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าเสด็จออกผนวช จักเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนโกณฑัญญะพราหมณ์เห็นแน่แก่ใจแล้ว จึงทำนายเฉพาะทางเดียวว่า จักเสด็จออกผนวช แล้วได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นแน่ ตั้งแต่นั้นมา ได้ตั้งใจว่า เมื่อถึงคราวเป็นอย่างนั้นขึ้นและตนยังมีชีวิตอยู่ จักออกบวชตามเสด็จครั้งเมื่อพระมหาบุรุษเสด็จออกผนวชแล้ว กำลังทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่ โกณฑัญญะพราหมณ์ทราบข่าวแล้ว ขวนพราหมณ์ผู้เป็นบุตรของพราหมณ์ผู้ตรวจทำนายลักษณะในครั้งนั้น และทำกาลกิริยาแล้ว ได้ ๔ คน คือ ภัททิยะ ๑ วปัษะ ๑ มหานามะ ๑ อัสนชิ ๑ เป็น ๕ คนด้วยกัน ออกบวชเป็นบรรพชิตจำพวกภิกษุติดตามพระมหาบุรุษไปอยู่ที่ใกล้ ฝ่าอุปฐากอยู่ด้วยหวังว่า ท่านตรัสรู้แล้ว จักทรงเทศนาโปรด ภิกษุ ๕ รูปสำหรับนี้ เรียกว่าปัญจวัคคีย์ แปลว่าเนื่องในพวก ๕ ฝ่าอุปฐากพระมหาบุรุษอยู่ตลอดเวลาทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาจนกว่า ๖ ปี ครั้นพระมหาบุรุษทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาเต็มที่แล้ว ทรงลงสันนิษฐานว่ามีใช้ทางพระโพธิญาณ ทรงใคร่จะเปลี่ยนตั้งปธานในจิต จึงทรงเลิกทุกรกิริยานั้นเสีย กลับเสวยพระกระยาหาร แค้นทวีขึ้น เพื่อบำรุงพระกายให้มีพระกำลังคืนมา พวกปัญจวัคคีย์สำคัญว่า “ทรงท้อแท้ต่อการบำเพ็ญพรตอันเข้มงวด หันมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเสียแล้ว สิ้นเลื่อมใสสิ้นหวังแล้ว เกิดเบื่อหน่ายขึ้น ร่วมใจกันละพระมหาบุรุษเสีย ไปอยู่ ณ อสิปตนมฤคทายวัน แขวงนครพาราณสี”^{๑๙}

๒.๒.๑.๒ เหตุที่ได้เป็นเอตทัคคะ

การชื่นชม หรือการยกย่องชมเชย การสรรเสริญเช่น การสรรเสริญพระพุทธคุณ การกล่าวคำชมด้วยความนิยมพอใจ หรือเอนโยในคุณความดี เช่น การสรรเสริญคนที่มีความกตัญญูรู้คุณ การสรรเสริญ การยกย่อง เป็นคุณลักษณะและเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมมีมานาน และในสมัยพุทธกาลก็มีการยกย่อง สรรเสริญพระสาวกในฐานะความสามารถหรือเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน แต่ละท่านพร้อมทั้งภูมิหลังของพระสาวกรูปนั้นๆ ว่า มีความเป็นมาอย่างไร

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕-๑๗.

การยกย่องสรรเสริญโลกธรรม คือ เรื่องธรรมดาของโลก ในส่วนดี คือ ลาภ ยศ การยกย่องสรรเสริญ สุข พระพุทธศาสนาถือว่า การยกย่องการสรรเสริญเป็นโลกธรรม ฝ่ายอริยธรรม คือ เป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนา น่าชอบใจ บุคคลที่เป็นปุถุชน จึงมีความต้องการ อยากจะได้รับแม้จะเป็นการสรรเสริญต่อหน้าหรือลับหลังก็ตาม การสรรเสริญเป็นเหตุให้เจริญหรือเสื่อมได้ในทั้งสองกรณีตามแต่เหตุปัจจัย หากประสบกับการสรรเสริญแล้วไม่ใช้อยบายโดยแยบคายนำมาพิจารณาตนให้ทราบชัด จึงเป็นเหตุให้ประพฤติวิปริต โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เป็นเหตุทำให้เนิ่นช้าในธรรม ตรงข้ามกับบุคคลผู้พิจารณาโดยอุบายอันแยบคายแล้ว ทราบชัดว่าตนมีคุณสมบัติควรแก่การสรรเสริญ จึงเป็นเหตุนำมาซึ่งน้ำทิพย์ชโลมใจ นำพาตนและหมู่คณะให้ได้ถึงฝั่งประสบความไพบูลย์ในเบื้องหน้าดังมโนรถ ปราภฏการณ์ในสังคมไทยในปัจจุบันจึงนับเป็นเรื่องยากที่จะหลีกเลี่ยงจากการยกย่องสรรเสริญไปได้ ทั้งที่เป็นไปตามความชอบธรรมหรือเป็นไปเพื่อแสวงสรรเสริญ เพียงเพื่อผลประโยชน์ต่างตอบแทน^{๒๐}

๒.๒.๑.๓ บุพกรรมในอดีตชาติ

ชาติที่พบพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสีนั้น ท่านเกิดเป็นบุตรของกมุทพิชาวเมืองพันธุมดี มีชื่อว่า “มหากาล” มหากาลมีน้องชายชื่อ “จุฬกาล” ทั้ง ๒ มีอุปนิสัยแตกต่างกัน กล่าวคือ มหากาลเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าวิปัสสี แต่จุฬกาลกลับไม่เลื่อมใส ดังนั้น ทั้ง ๒ จึงมีความเห็นขัดแย้งอยู่ตลอดเวลาเกี่ยวกับการทำบุญ มหากาลได้แบ่งนาออกเป็น ๒ ส่วน โดยให้ส่วนหนึ่งเป็นสมบัติของตน และอีกส่วนหนึ่งนั้นเป็นสมบัติของจุฬกาล แล้วได้นำเอาผลผลิตที่เกิดจากนาส่วนของตนนั้นมาทำบุญ จนจบสิ้นอายุขัย จากชาตินั้น บุญส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดในภูมิต่างๆ พระอัญญาโกณฑัญญะ ปรารถนาเพื่อแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนใคร จึงได้ถวายทานส่วนเลิศ ๔ ครั้ง ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสี ด้วยประการอย่างนี้แล แม้ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่า “ปทุมุตระ” ในหงสาวดีนคร ในที่สุดแสนกลับแต่นี้ไป “เขาถวายมหาทานตลอด ๗ วันแล้ว หมอบลงแทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ตั้งปรารถนาเพื่อแทงตลอดธรรมอันเลิศก่อนใคร เหมือนกัน”^{๒๑} “เมื่อมาถึงพุทธูปาทกาลของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันท่านมาเกิดเป็น บุตรพราหมณ์มหาศาลในหมู่บ้านพราหมณ์โศภณวัตถุ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากเมืองกบิลพัสดุ์ ครั้นออกบวชก็ได้บรรลุอรหัตผล อาศัยเหตุที่ตั้งจิตปรารถนามาแต่อดีตชาติประกอบกับเหตุการณ์ในปัจจุบันชาติ ที่ได้รับรู้

^{๒๐} พระปลัดเชาวลิต กิตติโสภณ (เทวา), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสรรเสริญในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑

^{๒๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธรรมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๙-๑๓๒.

แจ้งธรรมและบวชในพระพุทธศาสนา ก่อนใคร พระพุทธเจ้าจึงทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้าน รัตัญญู ดังกล่าวมาแล้ว ฝ่ายพระปัญจวัคคีย์ที่เหลือ คือ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามะและ พระอัสสชิ ซึ่งมีอดีตชาติร่วมกับพระอัญญาโกณฑัญญะ ตรงที่ตั้งจิตปรารถนาให้ได้ฟังพระพุทธเจ้า แสดงธรรมก่อนใคร และปรารถนาจะบรรลุอรหัตผลพร้อมกัน ก็ได้สิ่งที่ปรารถนาไว้คือ ได้ฟัง พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมก่อนใครและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมกันที่สุดในที่สุด”^{๒๒}

๒.๒.๑.๔ ความสำคัญในพระพุทธศาสนา

พระอัญญาโกณฑัญญะ มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาใน ฐานะส่วนตัวและส่วนรวม สรุปได้ดังนี้

๑) ทำนายพระลักษณะของชายสิทธัตถะเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเมื่อ ประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะพระบิดา ได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คน มาเลี้ยงโภชนาหารในพระ ราชนิเวศน์ เพื่อทำพิธีทำนายพระลักษณะ ตามราชประเพณี ให้คัดเลือกพราหมณ์ผู้มีความเชี่ยวชาญ เป็นพิเศษจาก ๑๐๘ คน เหลือ ๘ คน และมีโกณฑัญญะอยู่ในจำนวน ๘ คน นี้ด้วย

๒) ในบรรดาพราหมณ์ทั้ง ๘ คนนั้น โกณฑัญญะมีอายุน้อยที่สุดจึง ทำนายเป็นคนสุดท้ายฝ่ายพราหมณ์ ๗ คนแรก ได้พิจารณาตรวจดูพระลักษณะของสิทธัตถะอย่าง ละเอียด เห็นถูกต้องตามตำรามหาบุรุษลักษณะพยากรณ์ศาสตร์ ครบทุกประการแล้ว จึงยกนิ้วมือขึ้น ๒ นิ้ว เป็นสัญลักษณ์ในการทำนายเป็น ๒ นัย เหมือนกันทั้งหมดว่า “พระราชากุมารนี้ ถ้าดำรงอยู่ใน เพศฆราวาส จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ปราบปรามได้รับชัยชนะทั่วปฐพีผืนดิน ถ้าออกบวชจักได้ ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นศาสดาเอกในโลก แนะนำสั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยไม่มีศาสดาอื่นยิ่ง ไปกว่าส่วนโกณฑัญญะพราหมณ์ ได้สั่งสมบารมีมาครบถ้วนตั้งแต่อดีตชาติ และมีความปัญญา รู้ มากกว่า ได้พิจารณาตรวจดูพระลักษณะของพระกุมาร โดยละเอียดแล้ว ได้ยกนิ้วขึ้นเพียงนิ้วเดียวเป็น การยืนยันการพยากรณ์อย่างเด็ดเดี่ยวเป็นนัยเดียวเท่านั้นว่า พระราชากุมาร ผู้บริบูรณ์ด้วยมหาบุรุษ ลักษณะอย่างนี้ จะไม่อยู่ครองเพศฆราวาสอย่างแน่นอน จักต้องเสด็จออกบรรพชา และได้ตรัสรู้เป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างมีต้องสงสัย”^{๒๓}

๓) การออกบวชติดตามเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อเสด็จออกบรรพชาโกณฑ ัญญะพราหมณ์ทราบข่าวก็ดีใจ เพราะตรงกับคำทำนายของตน จึงรีบไปชวนบุตรของพราหมณ์ทั้ง ๗ คนที่ร่วมทำนายด้วยกันนั้น โดยกล่าวว่า “บัดนี้ เจ้าชายสิทธัตถะราชากุมาร โอริสของพระเจ้าสุทโธ ทนะ เสด็จออกบรรพชาแล้ว พระองค์จักได้ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูเจ้าแน่นอน ถ้าบิดาของพวกท่านยังมี

^{๒๒} บรรจบ บรรณรุจิ, อสัทธิมหาสาวก, หน้า ๑๙.

^{๒๓} จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก ประวัติพระอัคริยะมหาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๙.

ชีวิตอยู่ ก็คงจะออกบวชด้วยกันกับเรา ถ้าท่านทั้งหลายปรารถนาจะบวชก็จงบวชตามเสด็จพระมหาบุรุษพร้อมกันเถิด”^{๒๔} บุตรพราหมณ์เหล่านั้น ยอมออกบวชเพียง ๔ คน คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และ อัสสชิ โกณฑัญญะ จึงพามาณพทั้ง ๔ คนนั้นพร้อมทั้งตนด้วยรวมเป็น ๕ ได้นามบัญญัติว่า “ปัญจวัคคีย์”^{๒๕} พร้อมกันได้ออกบวชสืบเสาะติดตามถามหาพระมหาบุรุษไปตามสถานที่ต่างๆ จนมาพบพระพุทธองค์กำลังบำเพ็ญความเพียรอยู่ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคมด้วยความมั่นใจว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอย่างแน่นอน จึงพากันเข้าไปอยู่เฝ้าทำกิจวัตรอุปัฏฐาก ด้วยการจัดน้ำใช้ น้ำฉัน และ ปัดกวาดเสนาสนะ เป็นต้น ด้วยหวังว่าเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จะได้แสดงธรรมโปรดพวกตนให้รู้ตามบ้างเมื่อพระมหาบุรุษ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างอุกฤษฏ์เป็นเวลาถึง ๖ ปี ก็ยังไม่ได้บรรลุพระโพธิญาณ จึงทรงพระดำริว่า “วิธีนี้คงจะไม่ใช่ทางตรัสรู้” จึงทรงเลิกละความเพียรด้วยวิธีทรมาณกาย หันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต เลิกอดพระกระยาหาร กลับมาเสวยตามเดิม เพื่อบำรุงพระวรกายให้แข็งแรงฝ่ายปัญจวัคคีย์ ผู้มีความเลื่อมใสในการปฏิบัติ แบบทรมาณร่างกาย ครั้นเห็นพระโพธิสัตว์ละความเพียรนั้นแล้ว ก็รู้สึกหมดหวัง จึงพากันเลิกละหน้ทั้งพระโพธิสัตว์ ให้ประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว พากันเที่ยวสัญจรไปพักอาศัยอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี

ครั้นพระโพธิสัตว์ ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงดำริพิจารณาหาบุคคลผู้สมควรจะรับฟังพระปฐมเทศนา และตรัสรู้ตามได้โดยเร็วในขั้นแรก พระองค์ทรงระลึกถึงอาจารย์ทั้งสองที่พระองค์เคยเข้าไปศึกษา คือ อาหารดาบสกาลามโคตร แต่ได้ทราบของท่านได้ถึงแก่กรรมไปได้ ๗ วัน แล้วและอีกท่านหนึ่ง คือ อุทกดาบสรามบุตร แต่ก็ได้ทราบด้วยพระญาณ ว่าท่านเพิ่งจะสิ้นชีพไปเมื่อวันวานนี้เองต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงระลึกถึง ปัญจวัคคีย์ ผู้ซึ่งเคยมีอุปการคุณแก่พระองค์เมื่อสมัยทำทุกรกิริยา และทรงทราบว่าขณะนี้ท่านทั้ง ๕ พักอาศัย อยู่ที่ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงได้เสด็จพุทธดำเนินไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ฝ่ายปัญจวัคคีย์ นั่งสนทนากันอยู่ เห็นพระพุทธองค์เสด็จมาแต่ไกลเข้าใจว่า พระองค์เสด็จมาเพื่อแสวงหาผู้อุปัฏฐาก จึงทำทักท้วงกันว่า “พระสมณโคดม นี่ คลายความเพียรแล้วเวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก พวกเราไม่ควรไหว้ ไม่ควรลุกขึ้นต้อนรับ ไม่รับบาตรและจีวรของพระองค์เลย เพียงแต่จัดอาสนะไว้ เมื่อพระองค์ปรารถนาจะประทับนั่ง ก็จงนั่งตามพระอัยยาศัยเถิด” ครั้นพระพุทธองค์เสด็จมาถึง ต่างพากันลืมกติกาทิพนัดหมายกันไว้ กลับทำการต้อนรับเป็นอย่างดีดังที่เคยทำมา แต่ยังใช้คำทักทายว่า “อาวุโส” และเรียกพระนามว่า “โคดม” อันเป็นถ้อยคำที่แสดงความไม่เคารพ ดังนั้น พระพุทธองค์ทรงห้ามแล้วตรัสว่า “อย่าเลย พวกเธออย่างกล่าวอย่างนั้น บัดนี้ ตถาคตได้บรรลุอมตธรรมเองโดยชอบแล้ว เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังเถิด เราจะแสดงให้ฟัง เมื่อเธอปฏิบัติตามที่เราสอนแล้ว ไม่นานก็จะบรรลุอมตธรรมนั้น” “อาวุโสโค

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕.

คม แม้พระองค์บำเพ็ญอย่างอุกฤษฏ์เห็นปานนั้น ก็ยังไม่บรรลุลุทธิพิเศษอันใด บัดนี้พระองค์คลายความเพียรนั้นแล้วหันมาปฏิบัติเพื่อความเป็นคนมักมากแล้วจะบรรลุอมตธรรมได้อย่างไร พระพุทธองค์ตรัสเตือนปัญจวัคคีย์ ให้ระลึกถึงความหลังว่า “ท่านทั้งหลายจำได้หรือไม่ว่า วาจาเช่นนี้ เราเคยพูดกับท่านบ้างหรือไม่” ปัญจวัคคีย์ ระลึกขึ้นได้ว่า พระองค์ไม่เคยตรัสมา ก่อนเลย จึงยินยอมพร้อมใจกันฟังพระธรรมเทศนาโดยเคารพได้รับฟังปฐมเทศนาพระพุทธองค์ ทรงประกาศพระสัพพัญญุตญาณแก่เหล่าปัญจวัคคีย์ โดยตรัสพระธรรมจักรกัปปวัตนสูตร เป็นปฐมเทศนา ซึ่งเนื้อความในพระธรรมเทศนา^{๒๖} พระพุทธองค์ทรงดำนิพนธ์ทางปฏิบัติอันไร้ประโยชน์ ๒ ทาง ที่บรรพชิตไม่ควรเสพ คือ

๒.๒.๑.๕ บั้นปลายชีวิต

พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นพระเถระผู้เฒ่า ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบปลีกเร้นอยู่ในสถานที่อันสงบวิเวกตามลำพังท่านได้อยู่จำพรรษา ในป่าหิมพานต์ บริเวณใกล้สระฉัททันต์ เป็นเวลานาน ๑๒ ปี “วันที่ท่านจะนิพพาน ท่านพิจารณาอายุสังขารแล้ว ได้มาเฝ้าพระพุทธองค์ เพื่อกราบทูลลา นิพพาน ครั้นพระพุทธองค์ประทานอนุญาตแล้ว ท่านเดินทางกลับยังป่าหิมพานต์ และนิพพานในบรรณศาลาที่พักริมสระฉัททันต์นั้น ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ”^{๒๖}

สรุปว่า พระอัญญาโกณฑัญญะ ในอดีตชาติได้ถวายภักตครั้งแรกแด่พระพุทธเจ้าพระนามว่าพุมุตตระ และท่านได้รับพุทธพยากรณ์ว่า จะได้เป็นพุทธสาวกองค์แรกในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระนามว่าสมณโคดม มีนามว่า อัญญาโกณฑัญญะ ซึ่งความปรารถนาของท่านก็สำเร็จในชาติที่เกิดเป็นพระอัญญาโกณฑัญญะ ตำแหน่งเอตทัคคะที่ได้รับคือ “รัตตัญญู รู้ราตรีนานา” และจัดเป็นคุณลักษณะเฉพาะของท่าน

๒.๒.๒ พระอรุเวลกัสสปเถระ

พระอรุเวลกัสสปะ เป็นพระภิกษุสงฆ์ผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ได้รับการยกย่องเป็นพระอสีติมหาสาวกผู้เป็นเอตทัคคะในด้านผู้มีบริวารมาก

๒.๒.๒.๑ ชาติกำเนิด

พระอรุเวลกัสสปะ เกิดในตระกูลพราหมณ์กัสสปโคตร มีน้องชาย ๒ คน ชื่อ กัสสปะ เหมือนกัน เมื่อเจริญวัยขึ้นมา ได้ศึกษาจบไตรเพท คือ พระเวท ๓ อย่าง ซึ่งเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของพราหมณ์ ได้แก่ ฤคเวท (อรุพเพท) ประมวลบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า ยชุรเวท (ยชุพเพท) บทสวดอันวอนในพิธีบูชาโยธต่างๆ สามเวท ประมวลบทเพลงขับสำหรับสวดหรือร้องเป็นทำนองในพิธีบูชาโยธ กัสสปะพี่ชายคนโตนั้นมีบริวาร ๕๐๐ คน กัสสปะ คนกลาง มีบริวาร ๓๐๐ คน และกัสสปะ คนเล็กสุดท้าย มีบริวาร ๒๐๐ คน ต่อมาทั้งสามพี่น้องมีความเห็นตรงกันว่า “ลัทธิที่พวกตนนับถืออยู่นั้นไม่มีแก่นสาร” จึงพากันออกบวชเป็นฤๅษีชฎิล เกล้าผมเชิง บำเพ็ญพรตบูชาไฟตั้ง

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

อาศรมอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำ เนรัญชรา ตามลำดับกัน พี่ชายคนโต ตั้งอาศรมอยู่ที่ค้ำน้ำตอนเหนือ ณ ตำบล
อูรุเวลา จึงได้ชื่อว่า “อูรุเวลกัสสปะ” น้องชายคนกลาง ตั้งอาศรมอยู่ที่ค้ำน้ำถัดไป ณ ตำบลนที จึงได้
ชื่อว่า “นทีกัสสปะ” ส่วนน้องชายคนเล็ก ตั้งอาศรมอยู่ที่ค้ำน้ำ ณ ตำบลคยา จึงได้ชื่อว่า “คยากัสส
ปะ”^{๒๗}

๒.๒.๒.๒ เหตุที่ได้รับเอตทัคคะ

พระอูรุเวลกัสสปะได้รับยกย่องในทางผู้มีบิรवारมาก^{๒๘} (ที่เป็นพระอรหันต์
๑,๐๐๒ องค์) เนื่องจากท่านเป็นผู้ประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม^{๒๙} อันเป็นธรรมสำหรับผู้ใหญ่ใช้
ปกครองดูแลบิรवारให้มีความสุข ซึ่งประกอบด้วย

เมตตา ความรักใคร่ ประรณาให้ผู้อื่นเป็นสุข

กรุณา ความสงสาร ประรณาจะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

มุทิตา ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี

อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ

เหตุที่ได้รับการยกย่องเพราะเมื่อพระอูรุเวลกัสสปะได้ออกบวชเป็นขุฎิแล้ว การปฏิบัติ
ของท่านยังสอดคล้องกับดาบส และฤาษี ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ

๑) ดาบส ได้แก่ นักบวชผู้บำเพ็ญตบะ หรือ ผู้บำเพ็ญตบะคือการเผาผลาญกิเลส ซึ่ง
คำว่า ตบะ โดยทั่วไปหมายถึง พิธีข่มกิเลสโดยการทรมาณตัว หรือ การย่างกิเลสด้วยการทรมาณ
ร่างกายให้ได้รับความยากลำบาก บำเพ็ญเพียรจนร่างกายซูบผอมด้วยความประพฤติ จะเห็นได้จาก
เหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าได้ถามท่านว่า “ท่านอยู่อูรุเวลกัสสปะมานาน เคยเป็นอาจารย์สั่งสอนหมู่ขุฎิ
ผู้ผอม”^{๓๐} คำว่า “ผู้ผอม เนื่องจากเป็นผู้มีร่างกายผอม เพราะบำเพ็ญตนเป็นดาบส แสดงให้เห็นว่า
พระอูรุเวลกัสสปะเมื่อออกบวชแล้วก็ประพฤติปฏิบัติในลักษณะของดาบสเหมือนกัน จึงถูกเรียกว่า
ดาบส”^{๓๑}

^{๒๗} หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสาก เล่มที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๕๕๖-๕๕๗.

^{๒๘} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๒๕๑-๒๕๗/๒๗๒-๒๗๗.

^{๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

^{๓๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๕/๖๖.

^{๓๑} วิ.อ. (ไทย) ๓/๕๕/๒๗.

๒) ฤาษี ได้แก่ ผู้แสวงหาความดี เพราะเป็นผู้แสวงหาคุณทั้งหลายมีฉานเป็นต้นเป็นนักบวชประเภทหนึ่ง กล่าวผมมุ่นเป็นมวยสูงขึ้นไป ผู้วิจยมองว่าพระอรุเวลกัสสปะน่าจะถูกรู้จักว่า ฤาษี เพราะมีจุดมุ่งหมายในการบวชเหมือนกัน^{๓๒}

สรุปว่า ด้วยคุณธรรมเหล่านี้ และอีกทั้งรู้จักบำรุงจิตใจบวชด้วยการสงเคราะห์ด้วยวัตถุสิ่งของและหลักธรรมะ จึงทำให้ท่านสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจบวชไว้ได้ เป็นที่รักเคารพของบวช และก็เป็นพุทธสาวกรูปเดียวที่มีบวชมากที่สุด พระพุทธองค์จึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าพระสาวกทั้งปวง ในฝ่ายผู้มีบวชมากที่สุด

๒.๒.๒.๓ บุพกรรมในอดีตชาติ

ในอดีตกาลพระอรุเวลกัสสปะเถระ บังเกิดขึ้นในเรือนของผู้มีตระกูลในเมืองหงสาวดี พอเติบโตขึ้นแล้ว ได้ไปฟังพระธรรมเทศนาของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เห็นพระองค์ทรงตั้งพระเถระรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศที่สุดกว่าพระสาวกทั้งหลายฝ่าย "มีบวชมากที่สุด" จึงคิดว่าเราจะได้เป็นเช่นพระเถระนั้นบ้างในอนาคต กุลบุตร (อรุเวลกัสสปะ) เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงจัดการถวายมหาทานแด่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นประธาน การถวายมหาทานกระทำอยู่ทั้งหมด ๗ วัน และในวันสุดท้ายได้ถวายผ้าไตรจีวรแล้วตั้งความปรารถนาว่า ขอให้ข้าพระองค์ได้รับตำแหน่งอันเลิศที่สุดด้านมีบวชมากที่สุด ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ด้วยผลของบุญกุศลนี้ ในอนาคตกาลเวลานั้นเกิด พระเจ้าข้า พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพิจารณาเป็นถึงความเป็นไปในอนาคตกาลของกุลบุตรนั้น ไม่มีเหตุขัดข้องแต่ประการใด จึงทรงพยากรณ์ว่า เธอจะได้เป็นผู้เลิศฝ่ายมีบวชมากที่สุดตามความปรารถนา ในศาสนาของพระสมณโคตมพุทธเจ้า โดยจะเสด็จขึ้นในหนึ่งแสนกับข้างหนึ่งแสน กุลบุตรนั้น ฟังคำพุทธพยากรณ์แล้ว เกิดความยินดีเป็นอย่างยิ่งราวกับว่า ความปรารถนาจะสำเร็จในวันพรุ่งนี้หรือมะรืนนี้ แล้วสร้างกัลยาณกรรมต่อมาจนตลอดชีวิต เมื่อนับถอยหลังจากกัปนี้ไปอีก ๔๒ กัป ชาติหนึ่งท่านกลับมาเกิดเป็นพระอนุชาต่างพระมารดากับพระผู้มีภาคเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า พระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระราชาบิดาชื่อว่า พระมหินทราชา และมีพระอนุชาอีก ๒ พระองค์ รวมเป็น ๓ พระองค์ และแต่ละองค์มียศฐาบรรดาศักดิ์ต่างๆ กัน

ครั้งหนึ่งที่ปลายเขตแดนของพระมหินทราชาเกิดมีข้าศึกศัตรูมารุกราน พระราชาจึงเรียกพระโอรสทั้ง ๓ พระองค์ไปปราบข้าศึก และทรงสามารถปราบข้าศึกศัตรูจนราบคาบ ระหว่างทางกลับจึงปรึกษากันว่าเราทำงานได้สำเร็จ เมื่อพระราชาบิดาพระราชนานพรแก่ตนแล้ว จะ

^{๓๒} พระมหาประวิน ปวโร (ศรีโย), การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอรุเวลกัสสปะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๕.

เลือกรับพระอะไรดี แล้วมีคำตรงกันว่า ไม่ว่าจะเป็พระราชสมบัติใดๆ ก็ตาม ที่องค์สมเด็จพระราชบิดาจะพระประทาน ไม่มีอะไรจะสำคัญเท่ากับ การได้ปฏิบัติบำรุงพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระเชษฐาธิราชนั้นเลย เนื่องจากพระราชบิดานั้นคิดว่าพระพุทธเจ้าเป็นของพระองค์คนเดียว จึงทรงถวายทานและไม่ให้ผู้อื่นร่วมทำบุญด้วย ครั้นเมื่อพระราชโอรสทั้งสามพระองค์มาถึงพระนคร ก็กราบทูลชัยชนะให้ทรงทราบ และขอพระราชทานพรดั่งที่ปรึกษากันอันนั้น เมื่อได้รับพรแล้ว ก็ทำการสมათานศีล ๑๐ ประการ แต่งตั้งบุรุษ ๓ คนให้เป็นผู้ดูแลโรงงาน คอยตกแต่งไทยธรรมถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า โดยให้บุรุษผู้หนึ่งจัดหาธัญญาหาร บุรุษผู้หนึ่งเป็นพนักงานตรวนั้บ และบุรุษอีกผู้หนึ่งเป็นพนักงานตกแต่งไทยธรรม พนักงานทั้งสามท่านนั้นใน ครั้นมาถึงในชาติปัจจุบัน ผู้เป็นพนักงานจัดหาธัญญาหาร กลับมาเกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสาร ผู้เป็นพนักงานจัดหาธัญญาหารกลับมาเกิดเป็นนางวิสาขาอุบาสิกา และผู้เป็นพนักงานตกแต่งไทยธรรมกลับมาเกิดเป็นพระรัฐบาลเถระ

พระราชโอรสทั้งสามพระองค์เสด็จพากันไปทรงสมათานศีล ๑๐ ประการ อยู่จนตลอดไตรมาส (๓ เดือน) เพื่อยึดหลักแห่งการบูชาสูงสุด ด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอน แม้ว่าจะมีการปฏิบัติด้วยการบริจาคจตุปัจจัยบำรุงแล้วก็ตาม “พอออกพรรษาแล้วพระราชโอรสทั้ง ๓ พระองค์ทรงจัดการถวายไทยธรรมด้วยพระองค์เอง ทั้งยังทรงกระทำบุญอยู่จนตลอดพระชนมชีพ ครั้นมาถึงชาติสุดท้ายนี้ พระราชโอรสทั้ง ๓ พระองค์ กลับมาเกิดในตระกูลพราหมณ์ กัสสปโคตร ก่อนพระพุทธเจ้า และมีชื่อเหมือนกันหมดทั้งสามคนคือ กัสสปะ แต่มีค่านำหน้าชื่อที่ต่างกันออกไปตามที่อยู่ เช่นองค์ที่อยู่ที ตำบลอูรุเวลา มีชื่อว่า อูรุเวลกัสสปะ องค์ที่อยู่ทีริมฝั่งแม่น้ำมหากันดานที จึงถูกเรียกว่า นทีกัสสปะ และคนสุดท้ายมีชื่อว่า คยากัสสปะ เพราะอาศัยอยู่ทีตำบลคยาสีสะ”^{๓๓}

๒.๒.๒.๔ บั้นปลายชีวิต

ชีวิตในอดีตชาติของท่านได้สร้างกุศลกรรมจนตลอดชีวิตในภพภูมิต่างๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๓ ชาติประกอบด้วย สมัยพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านได้ตั้งความปรารถนาในตำแหน่งอันเลิศที่สุดกว่าพระสาวกทั้งหลายฝ่ายมีบริวารมากแล้ว ได้ทำกุศลกรรมต่างๆ มีการถวายมหาทานแด่พระภิกษุสงฆ์ตลอดชีวิต ท่านบังเกิดในสมัยพระผุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เป็นราชอำมาตย์ ในกรุงพาราณสี บังเกิดในกัปทีพระมหานารทกัสสปะโพธิสัตว์ ผลบุญทีได้สั่งสมมา ได้เกิดเป็น พระเจ้าวิเทหราช พระนามว่า พระเจ้าอังคติ ทีมีบริวารมากมาย แต่เป็นมิฉชาติภูมิ และต่อมาได้รับการอบรมสั่งสอนจากพระมหานารทกัสสปะโพธิสัตว์ จึงละทิฐิอันชั่วช้านั้นได้ แล้วบำเพ็ญ

กุศลกรรมบถ ๑๐ ให้บริบูรณ์ เมื่อละกายมนุษย์แล้วจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ จนกระทั่งมาถึงชาติปัจจุบัน เกิดในวรรณะพราหมณ์ เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ ตระกูลกัสสปโคตร มีชื่อว่า กัสสปะ ทีได้ชื่อว่า อูรุเวลกัสสปะ เพราะอยู่อูรุเวลาเสนานิคม เมื่อเติบโตแล้วได้ศึกษาจบไตรเพท หลังจาก

^{๓๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๑, หน้า ๑๓๓-๑๔๐.

ศึกษาไตรเพทแล้ว ครองชีวิตฆราวาสอยู่ได้ไม่นานก็เกิดความเบื่อหน่าย จึงพร้อมใจกันออกบวชเป็นชฎิลพร้อมด้วยบริวาร และจากการศึกษายังทำให้ทราบถึงวิถีชีวิตที่ท่านได้ดำเนินในระหว่างที่ยังไม่บวชในพระพุทธศาสนานั้นก็คือวิถีชีวิตของการเป็นนักบวชประเภทชฎิลซึ่งเป็นลัทธิหนึ่งในสมัยนั้น และได้รับความเคารพนับถือจากประชาชนเป็นจำนวนมาก

ต่อมาได้เลื่อมใสในการแสดงปาฏิหาริย์ต่างๆ ของพระพุทธเจ้า อาทิ การปราบพญานาคในโรงบูชาไฟ การนำผลหว่าจากต้นหว่าใหญ่อันเป็นไม้ประจาทวีปมาก่อนที่อรุเวลกัสสปะกลับมาถึง จึงได้ขอบวชในพระพุทธศาสนาพร้อมกับบริวาร ๑,๐๐๐ รูปและน้องชายทั้งสอง และเมื่อพระพุทธเจ้าแสดง อาทิตตปริยายสูตรก็กำหนดจิตตามธรรมของพระพุทธเจ้าและบรรลุเป็นพระอรหันต์ จากการที่ท่านและบริวารออกบวชในพระพุทธศาสนาในครั้งนั้นทำให้พระพุทธเจ้ามีสาวกเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก สามารถสร้างความเลื่อมใสให้เกิดขึ้นกับประชาชนในแคว้นมคธ และได้เป็นกำลังสำคัญในการประกาศพระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในสมัยนั้น ซึ่งบทบาทที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอรุเวลกัสสปะที่ประกอบด้วยบทบาทการเผยแผ่ที่สัมพันธ์กับบุคคล และบทบาทการเผยแผ่ที่สัมพันธ์กับหลักการของพระพุทธเจ้า “ท่านดำรงอายุสังขารสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ก็ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ”^{๓๔}

๒.๒.๓ พระมหากัจจายนเถระ

พระมหากัจจายนเถระ เป็นพระอรหันตสาวก ๑ ใน ๘๐ พระอสีติมหาสาวกในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในทางผู้อธิบายความย่อให้พิสดา

๒.๒.๓.๑ ชาตีกำเนิด

พระมหากัจจายนเถระเกิดในตระกูลพราหมณ์ตระกูลหนึ่งในกรุงอุชเชนี ได้รับการศึกษาในทางไตรเพทเวทมนตร์ตามอย่างตระกูลพราหมณ์ทั้งหลาย ท่านเป็นศิษย์ของอสีตดาบสแห่งเขาวินธัย (ผู้ทำนายว่าเจ้าชายสิทธิตถะจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิหรือพระพุทธเจ้าในอนาคต) พระมหากัจจายนเถระพร้อมด้วยมิตรอีก ๗ คนได้อารธนาพระพุทธเจ้าให้ทรงแสดงธรรมเทศนา และได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในระหว่างฟังธรรมนั่นเอง หลังจากนั้นท่านจึงทูลขออุปสมบทต่อพระพุทธเจ้า และได้เผยแผ่ศาสนาพุทธอยู่ในแคว้นอวันตีจนมีผู้เข้ามาเป็นสาวกในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก^{๓๕} พระมหากัจจายนเถระ เป็นพระสาวกรูปหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่สำคัญยิ่งท่านเป็นพระสาวกรูปหนึ่งในจำนวนอสีติมหาสาวก กล่าวคือ พระสาวกผู้ใหญ่ ๘๐ ท่าน มีความเป็น

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

เลิศในการขยายความแห่งภษิตโดยย่อให้พิสดารถูกต้องตามพระพุทธรูป^{๓๖} เมื่อท่านบวชในพระพุทธรูปได้รับความไว้วางใจจากพระพุทธรูปเจ้า ให้ทำหน้าที่แทนไปประกาศพระศาสนา ณ เมืองอุชเชนี แคว้นอวันตี ซึ่งเป็นแคว้นมหาอำนาจ^{๓๗} แคว้นหนึ่งในสมัยนั้น ทำให้พระพุทธรูปเจ้าเจริญรุ่งเรืองแพร่หลายจนแคว้นอวันตีกลายเป็นศูนย์กลางพระพุทธรูปอีกแห่งหนึ่ง พระมหากัจจายนเถระรูปนี้เป็นผู้มีฝีมือพรณงดงามมากคล้ายพระพุทธรูปเจ้า บางครั้งภิกษุทั้งหลายเห็นท่านแต่ไกลสำคัญผิดคิดว่าพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาพากันลุกรับ^{๓๘} พระมหากัจจายนเถระ เกิดในตระกูลพราหมณ์ปุโรหิต^{๓๙} อันเก่าแก่ และเป็นที่เคารพนับถืออย่างมากของพราหมณ์^{๔๐} เชื้อสายกัจจายนโคตรหรือกัจจายนโคตร^{๔๑} ในเมืองอุชเชนี แคว้นอวันตีซึ่งเป็นหนึ่งใน ๑๖ แคว้นในสมัยพุทธกาล บิดาท่านชื่อปิติวัจฉะ^{๔๒} หรือ ติริกิวัจฉะ^{๔๓} ซึ่งเป็นปุโรหิตประจำราชสำนักของพระเจ้าจันทปัชโชต ในเมืองอุชเชนี ส่วนมารดาของท่านชื่อ จันทนปทุมหรือจันทิมา^{๔๔} พระมหากัจจายนเถระแต่เดิมมีชื่อว่า กาญจนามาณพ หรือกาญจนะ เพราะเกิดมามีผิวพรรณนาคดุจดั่งทองคำ^{๔๕} มารดาบิดาจึงถือเอานิมิตนี้ตั้งชื่อท่านว่า “กาญจนะ หรือกาญจนะ ซึ่งแปลว่าทอง” แต่ชาวเมืองนิยมเรียกตามโคตรว่า กัจจายนะ หรือกัจจายนะ

เนื่องจากท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ปุโรหิต และเป็นความต้องการของตระกูลที่จะให้ท่านสืบตำแหน่งแทนบิดา เมื่อเจริญท่านจึงได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีในสมัยนั้น และท่านก็เป็นผู้มี

^{๓๖} จำเนียร ทรงฤกษ์, **ชีวประวัติพุทธสาวก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๒๔), เล่ม ๓, หน้า ๖๕.

^{๓๗} เสถียร โพธิ์นันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา : ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๙.

^{๓๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ชอบ อนุจารี), **ตำนานพระอรหันต์ ๘ ทิศ**, ยวพุทธชลบุรี ในพระสังฆราชราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์เป็นบรรณาการในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูอุดมวิชากร(เหมือน อินทโชติ) อดีตเจ้าอาวาสวัดกำแพง อ.เมือง จ.ชลบุรี, ๒๕๓๖), หน้า ๗๔.

^{๓๙} ปุโรหิต หมายถึง พราหมณ์ผู้เป็นที่ปรึกษาพระราชา : พระเทพเวที (ประยูรศักดิ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗๖.

^{๔๐} Nyanaponika There and Hellmuht Hecker, **Great Disciples of the Buddhism**, Bhikkhu Bodhi ed. (Kandy : Buddhist Publication Society, 1997), pp. 216.

^{๔๑} ชู.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๑๖๐

^{๔๒} พ.สุวรรณ, **พระสังกัจจายนพระอรหันต์ผู้สมบูรณ์ลาภผล**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านมงคล, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑-๓๒.

^{๔๓} ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๒๑/๒๔๐.

^{๔๔} ชู.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๑๖๒.

^{๔๕} ชู.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๑๖๐.

ความสนใจใฝ่ในการศึกษามีความเฉลียวฉลาดสามารถเรียนจบไตรเพท^{๔๖} หรือไตรเวท ต่อมาเมื่อบิดา ซึ่งเป็นบุโรหิตของพระเจ้าจันทรปัชโชต ถึงแก่กรรมท่านจึงได้รับตำแหน่งบุโรหิตแทนบิดา โดยเป็นที่ปรึกษาในทางนิติ อันได้แก่ขนบธรรมเนียมประเพณี^{๔๗} และได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีมาโดยลำดับ จนเป็นที่วางพระราชหฤทัยของพระเจ้าจันทรปัชโชตเป็นอย่างยิ่ง

๒.๒.๓.๒ สาเหตุที่ได้เป็นเอตทัคคะ

พระมหากัจจายนเถระ ออกบวชเพราะเหตุเลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นพื้นเดิมอยู่ก่อนแล้ว ครั้นพระเจ้าจันทรปัชโชตทรงทราบข่าวว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในโลกแล้ว เสด็จจาริกไปโปรดสั่งสอนประชาชน ธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนนั้น เป็นสังฆธรรมที่แท้จริง ให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติตาม ทรงมีพระราชประสงค์จะกราบทูลพระพุทธเจ้าให้เสด็จมาทรงประกาศพระศาสนา ณ เมืองอุชเชนี จึงตรัสสั่งกัจจายนบุโรหิตให้ไปเชิญเสด็จว่า “ท่านอาจารย์จงไปที่นั่น นำเสด็จพระพุทธเจ้ามาในที่นี้เถิด เมื่อกัจจายนบุโรหิตกราบบังคมทูลรับอาสาพระราชประสงค์ พระเจ้าจันทรปัชโชตจึงมอบหมายให้กัจจายนบุโรหิตเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดพระเชตะวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี แคว้นโกศล”^{๔๘} ฝ่ายกัจจายนบุโรหิต ซึ่งมีจิตน้อมไปในการออกบวชเป็นพื้นเดิมอยู่แล้ว เมื่อได้รับมอบหมายให้ไปกราบทูลนิมนต์พระพุทธเจ้า จึงเห็นเป็นโอกาสสมควรจึงทูลขอพระราชานุญาตออกบวชในพระพุทธศาสนาด้วย เมื่อได้รับอนุญาตให้บวชได้ ท่านพร้อมด้วยบริวารอีก ๗ คน ได้เดินทางเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ วัดพระเชตะวันมหาวิหาร ท่านและบริวารทั้ง ๗ ได้ฟังธรรมพร้อมกัน จากนั้น ท่านกัจจายนะและบริวารได้กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงให้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา การบรรพชาอุปสมบทเป็นวิธีการรับคนเข้าหมู่คณะที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้ครั้งพุทธกาลครั้งแรกมี เพียง ๒ วิธีคือ

๑. วิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าประทานอุปสมบทให้แก่กุลบุตรด้วยพระองค์เอง

๒. วิธีติสรณคณุปสัมปทา เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอุปสมบทแก่กุลบุตรภายหลังทรงอนุญาตให้ใช้วิธีนี้บรรพชาสามเณร^{๔๙}

การบรรพชาอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา มีความแตกต่างกันอยู่ในเรื่องพระดำรัสที่ตรัสแก่ผู้จะรับการอุปสมบทเป็นภิกษุ คือ พระองค์ตรัสแก่บุคคลที่ยังไม่ได้บรรลुरुหัตถ์ผลอย่างหนึ่ง และตรัสแก่บุคคลที่บรรลुरुหัตถ์ผลอีกอย่างหนึ่ง ผู้ที่ยังไม่บรรลुरुหัตถ์ผล พระพุทธเจ้าจะทรง

^{๔๖} คุณ โทษณ์, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๙๒.

^{๔๗} จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก, อ่างแล้ว, หน้า ๖๕.

^{๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๒/๗๘.

^{๔๙} วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๓๕๔-๒๕๖.

อนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยพระดำรัสว่า “จงเป็นภิกษุมาเกิดธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”^{๕๐} เช่น ทรงประทานแก่พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเถระ ส่วนผู้บรรลุอรหัตผลแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยพระดำรัสว่า “จงเป็นภิกษุมาเกิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด”^{๕๑} เช่น ทรงประทานแก่พระยสะ การที่พระพุทธเจ้าตรัสพระดำรัสแตกต่างกัน ก็เพราะพระยสะได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ไม่ต้องเพิ่มคำว่า “เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ ส่วนพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะเถระ บรรลุเพียงโสดาปัตติผลเท่านั้น จึงต้องเพิ่มคำว่า “เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบ”

คัมภีร์สมันตปาสาทิกา กล่าวถึง การบรรพชาอุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาที่พระพุทธเจ้าทรงประทานเองไว้ว่า

พระผู้มีพระภาคครั้งทรงเห็นว่าบุคคลผู้ที่จะบรรพชาอุปสมบทนั้น มีอุปนิสัยพร้อมที่จะ บรรพชาอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุได้ก็จะทรงเหี้ยมดพระหัตถ์ขวา ซึ่งมีพระฉวีวรรณดังทองคำออกจากภายในผ้าบังสุกุลสีแดง แล้วเปล่งพระสุรเสียงดังเช่นพรหมตรัสว่า “จงเป็นภิกษุมาเกิด” หากผู้นั้นยังไม่บรรลุอรหัตผล พระองค์ก็จะตรัสต่อไปว่า “จงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” พร้อมกับพระดำรัสนั้น เพศคฤหัสถ์ของผู้นั้น ก็อันตรธานไป เป็นอันว่า บรรพชาอุปสมบทของเขาสำเร็จ ผู้ที่บรรพชาอุปสมบทนั้นก็กลายเป็นผู้มีศีระโสนไม่ต้องโกนผม ครองผ้ากาสาवสัฏฐี นุ่งผืนหนึ่งห่มผืนหนึ่ง พาดบ่าผืนหนึ่ง บนไหล่ซ้ายสะพายบาตรดินสีดอกอุบลเขียว ที่ร่างกายครองสมณบริวาร ๘ คือ ไตรจีวร บาตร มีด เข็ม ประคดเอว และผ้ากรองน้ำ มีกิริยาเรียบร้อยเหมือนพระเถระบวชได้ ๖๐ พรรษา มีพระพุทธเจ้าเป็นพระอุปัชฌาย์ยืนถวายอภิวาทพระองค์อยู่^{๕๒}

คัมภีร์ปรหมัตถปิณี กล่าวถึงการบรรพชาอุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา ไว้ว่า พระศาสดาทรงเหี้ยมดพระหัตถ์แล้วตรัสว่า “จงเป็นภิกษุมาเกิดในขณะนั้นเอง ท่านพระเถระเหล่านั้นมีผมและหนวดเพียง ๒ องค์กรี ทรงบาตร และจีวรที่สำเร็จด้วยฤทธิ์”^{๕๓} เหมือนพระเถระบวชได้ ๖๐ พรรษา การบรรพชาอุปสมบทของพระมหากัจจายนเถระนั้น พบว่า “บวชด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา และพระพุทธเจ้าตรัสพระดำรัสเช่นเดียวกับพระยสะ เพราะท่านได้บรรลุอรหัตผลแล้วจึงขอบรรพชาอุปสมบทภายหลัง พระมหากัจจายนเถระ ในเวลาที่ท่านพร้อมด้วยบริวารที่ติดตามท่านอีก ๗ คน ได้เดินทางถึงวัดพระเชตวันมหาวิหาร ขณะนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดชาวกรุงสาวัตถีอยู่พอดี

^{๕๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๒/๗๗.

^{๕๑}วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๒/๕๕.

^{๕๒}วิ.อ. (บาลี) ๑/๔๕/๒๕๔-๒๕๕.

^{๕๓}ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๓/๕๕.

ท่านพร้อมกับบริวารจึงได้หยุดฟังธรรมอยู่นอกที่ประชุม ท่านพร้อมด้วยบริวารเจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระธรรมเทศนาจนเกิดการรู้แจ้ง^{๕๔} ได้บรรลุอรหัตผลพร้อมกับปฏิสัมภิทา^{๕๕} ในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบ การปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมอันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๔ วิธีด้วยกัน คือ

๑. สมถปุพพังคมวิปัสสนา วิปัสสนามีสมณานำหน้า
๒. วิปัสสนาปุพพังคมสมถะ สมถะมีวิปัสสนานำหน้า
๓. ยุคัณทสมถวิปัสสนา สมถะและวิปัสสนาเข้าคู่กัน
๔. อัมมุตัจจวิคคหิตมานัส วิธีปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้เซด้วยธรรมมูทัจจ^{๕๖}

ความฟุ้งซ่านธรรมหรือที่ต้นธรรมการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ ผู้วิจัยจะขอสรุปความตามที่ปรากฏในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค^{๕๗} ดังนี้

๑. คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวการเจริญวิปัสสนามีสมณานำหน้า ไว้ว่า เบื้องต้นจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิ ด้วยอำนาจเนกขัมมะ (ความสลัดออกไม่โลภไม่พัวพันอยู่ในกาม) ก็ดี ด้วยอำนาจอพยาบาท (คิดเมตตา) ก็ดี อาโลกสัญญา (ทำใจนึกถึงแสงสว่างไม่ให้ง่วงเหงา) ก็ดี อวิกเขปะ (ความไม่ฟุ้งซ่านปราศจากอุทธัจจะ) ก็ดี ธรรมวัตถธาน (การกำหนดข้อธรรม ซึ่งทำให้ไม่มีวิจิจิกฉา) ก็ดี ญาณ (ความรู้) ก็ดี ปราโมทย์ (ความชื่นใจ) ก็ดี ด้วยอำนาจ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ด้วยอำนาจอากาสาณัญจายตนสมาบัติ ด้วยอำนาจจสณ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ อสุภะ ๑๐ หรือปฏิบัติต่างๆ เกี่ยวกับอานาปานสติ ๓๒ ประการ ไม่ว่าอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม เกิดปัญญามองเห็นแจ้งซึ่งธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วในสมาธินั้นๆ เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อย่างนี้สมถะจึงมีก่อน วิปัสสนามีภายหลัง

๒. คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวการเจริญสมถะมีวิปัสสนานำหน้า ไว้ว่า วิปัสสนาใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งต่างๆ ตามสภาวะโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ครั้นแล้วจิตเกิดความปล่อยวางธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นในวิปัสสนานั้น ยึดเอาภาวะปล่อยวางนั้นเป็นอารมณ์ จิตจึงมีภาวะอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิ อย่างนี้วิปัสสนาจึงมีก่อน สมถะมีภายหลัง

๓. คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค กล่าวการเจริญสมถะและวิปัสสนาเข้าคู่กันไว้ว่า ผู้เจริญสมถะและวิปัสสนาคู่กันไป ด้วยอาการ ๑๖ อย่าง^{๕๘} โดยอรรถแห่งอารมณ์เป็นต้น ตัวอย่างเช่น เมื่อละ

^{๕๔} บรรณจบ บรรณรุจิ, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอัสติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๔.

^{๕๕} ชู.เถร.อ. (บาลี) ๒/๓๖๖/๑๖๑.

^{๕๖} อัง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๗๐/๓๙๑.

^{๕๗} ชู.ป. (ไทย) ๓๑/๒-๘/๔๑๔-๔๒๗.

อุทัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) ก็เกิดสมาธิ คือ ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว ไม่ฟุ้งซ่าน อันมีนิโรธเป็นอารมณ์ เมื่อละอวิชชา ก็เกิดวิปัสสนา คือ การตามรู้เห็นแจ้งอันมีนิโรธเป็นอารมณ์ อย่างนี้ ทั้งสมถะและวิปัสสนาจึงมีหน้าที่เดียวกัน เป็นคู่กัน ไม่เกินกัน โดยอรรถแห่งอารมณ์

๔. คัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค กล่าววิธีการปฏิบัติเมื่อจิตถูกชักให้เขวด้วยธรรมมุทัจจไว้ว่า เมื่อผู้ปฏิบัติมนสิการโอภาส โดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา โอภาสย่อมเกิดขึ้น เพราะนึกถึงโอภาสนั้น ความฟุ้งซ่านเป็นอุทัจจะ ผู้ปฏิบัติถูกอุทัจจะกั้นไว้ย่อมไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตามความเป็นจริง ดังนั้น จึงเรียกว่า มีจิตถูกชักให้เขวไปด้วยธรรมมุทัจจ เมื่อมนสิการโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ญาณ (ความรู้) ปิติ(ความอิ่มใจ) ปัสสัทธิ (ความสงบกายสงบใจ) สุข (ความสุข) อธิโมกข์ (ความน้อมใจเชื่อ) ปคคหะ (ความเพียรที่พอดี) อุပ္ปฐฐาน (สติแก่กล้า) อุเบกขา (มีใจเป็นกลาง) นิกันติ (ความตั้งใจ) ย่อมเกิดขึ้น เพราะถึงนิกันติเป็นต้นนั้นว่า “นิกันติเป็นธรรม” (เข้าใจว่า เป็นมรรค ผล หรือนิพพาน) เพราะนึกถึงนิกันตินั้น ความฟุ้งซ่านเป็นอุทัจจะ ผู้ปฏิบัติมีใจถูกอุทัจจะกั้นไว้ ย่อมไม่รู้ชัดความปรากฏโดยความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ตามความเป็นจริง ดังนั้นจึงเรียกว่า มีจิตถูกชักให้เขวไปด้วยธรรมมุทัจจการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ จากการศึกษาวิจัยพบว่า พระมหากัจจายนเถระ ได้บรรลุอรหัตผลด้วยวิธีเจริญสมถะมีวิปัสสนานำหน้า^{๕๙}

คัมภีร์อุปทาน ภาค ๒ ได้กล่าวถึงประวัติในอดีตชาติของพระมหากัจจายนเถระไว้ว่า

ในสมัยพระปทุมุตตรพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระมหากัจจายนเถระเป็นดาบสอาศัยอยู่ที่เขาหิมพานต์ วันหนึ่งดาบสนั้นเหาะทางอากาศผ่านที่ประชุมเห็นพระพุทธเจ้า จึงลงจากอากาศเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว และได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงประทานพรแก่ภิกษุรูปหนึ่ง ชื่อว่า กัจจายนะ และตั้งไว้ในตำแหน่งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้อธิบายเนื้อความแห่งพระภาสิตที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้โดยย่อให้พิสดาร เมื่อท่านได้ฟังพระดำรัสที่รื่นรมย์ใจแล้วเกิดความปิติอิ่มใจ จึงกลับไปยังป่าหิมพานต์ เก็บช่อดอกไม้ช่อหนึ่ง และกลับไปยังที่ประชุมนั้นอีก ถวายดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้าท่านได้ทำความปรารภในตำแหน่งอันเลิศนั้นเหมือนกับกัจจายนภิกษุนั้น พระพุทธเจ้าทรงทราบความปรารภของท่าน จึงได้พยากรณ์ว่า ดาบสนี้จักสำเร็จผลนั้นในกาลของพระโคตมพุทธเจ้า ด้วยผลแห่งการกระทำการบูชาพระพุทธเจ้า ท่านไม่เคยเกิดในตระกูลอันต่ำในนรก ในสัตว์ดิรัจฉาน หรือในเปรตวิสัย แต่จะเกิดในภพแห่งเทพหรือภพแห่งมนุษย์เท่านั้น และเมื่อเกิดใน

^{๕๘} พ.ป. (ไทย) ๓๑/๕/๔๒๐.

^{๕๙} บรรณจบ บรรณรุจิ, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องอัสติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๔.

มนุษย์โลก ท่านก็จะเกิดในตระกูลสูง คือ ในตระกูลกษัตริย์หรือในตระกูลพราหมณ์ และในภพสุดท้ายท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ เป็นบุโรหิตของพระเจ้าจันทปักษิโชตในเมือง อุชเชนี^{๖๐}

๒.๒.๓.๓ บุพกรรมในอดีตชาติ

ในอดีตชาติสมัยพระพุทธเจ้า ครั้นนั้นท่านได้เกิดเป็นบุตรของคหบดี วันหนึ่งได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมพร้อมกับพวกชาวเมือง ได้เห็นพระพุทธเจ้าทรงตั้งพระสาวกรูปหนึ่งในตำแหน่งเอตทัคคะด้านขยายความโดยย่อให้พิสดารแล้วเกิดศรัทธาปรารถนาจะได้เป็นดังเช่นพระสาวกรูปนั้น ท่านแสดงศรัทธาให้ปรากฏด้วยการทำบุญต่างๆ คือ ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าและพระสาวกตลอด ๗ วัน และในวันสุดท้ายท่านได้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบถึงความปรารถนาของท่าน พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูความเป็นไปได้ในอนาคตของท่านด้วยพระญาณ แล้วทรงเห็นความปรารถนาของท่านสำเร็จได้แน่ จึงทรงพยากรณ์ว่า "ในอีก ๑๐๐,๐๐๐ กัปข้างหน้า พระสมณโคตมพุทธเจ้าจักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก เธอจักได้ออกบวชเป็นสาวกของพระองค์ จักได้บรรลุอรหัตผลและได้รับตำแหน่งเอตทัคคะด้านย่อความให้พิสดาร" ท่านได้ฟังพุทธพยากรณ์แล้วก็เกิดปิติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ได้ทำบุญสุนันสนุอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต^{๖๑} จากชาตินั้นบุญส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ จงมาถึงสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ท่านมาเกิดเป็นบุตรของบุโรหิตของพระเจ้าจันทปักษิโชต แล้วได้บรรลุอรหัตผลแล้วออกบวช อาศัยเหตุที่ตั้งจิตปรารถนาในอดีตชาติ ประกอบกับเหตุการณ์ในปัจจุบันชาติที่เมื่อออกบวชแล้วมีความสามารถในการขยายความพระธรรมเทศนาที่ตรัสไว้โดยย่อให้พิสดารพระพุทธเจ้าจึงทรงแต่งตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านขยายความย่อให้พิสดารดังที่กล่าวมาแล้ว กล่าวคือ พระพุทธเจ้าได้ประทานพระธรรมเทศนาแก่ภิกษุสงฆ์เป็นหัวข้อย่อๆ แล้วก็ปล่อยให้พระมหากัจจายนะอธิบายแก่ภิกษุสงฆ์ ซึ่งท่านก็ได้อธิบายถูกต้องตามพุทธประสงค์^{๖๒}

ส่วนคัมภีร์มโนรพปุณนิ และคัมภีร์ปรมัตถทีปนี กล่าวไว้ว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ พระมหากัจจายนะเกิดในตระกูลคหบดีมหาศาล เจริญวัยแล้ว วันหนึ่ง ได้ฟังธรรมในสำนักของพระพุทธเจ้า ท่านยืนฟังธรรมอยู่ท้ายบริษัท เห็นภิกษุรูปหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย เป็นผู้อธิบายเนื้อความแห่งพระภาษิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยย่อให้พิสดาร จึงคิดว่า ภิกษุที่พระพุทธเจ้าทรงชมเชยนี้เป็นผู้ใหญ่มาก แม้เราควรจักได้เป็นเช่นภิกษุรูปนี้ ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคต ครั้งคิดดังนี้แล้ว จึง

^{๖๐} ชู.อป. (ไทย) ๓๓/๑-๒๐/๒๓๖-๒๓๙.

^{๖๑} บรรจบ บรรณรุจิ, อสัติมหาสาวก, หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

^{๖๒} หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล เล่มที่ ๒, หน้า ๖๑๒.

จัดการทำบุญถวายทานแล้ว ได้มอบหมอบลงแทบพระบาทของพระพุทธเจ้าแล้วได้ตั้งความปรารถนา ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาสมบัติอย่างอื่นด้วยผลแห่งการกระทำสักการะนี้ แต่ขอให้ข้าพระองค์ได้ฐานันดรเหมือนภิกษุรูปที่พระองค์ทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งฐานันดรที่เลิศนั้น ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาลเกิด

พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาดูภายหลังเห็นว่า ความปรารถนาของกุลบุตรนั้นจักสำเร็จ จึงตรัสว่า ดูก่อนกุลบุตร ในที่สุดแสนกับข้างหน้านั้น จักมีพระโคตมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติเกิดขึ้นในโลก เธอจักเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในการอธิบายเนื้อความแห่งพระภาสิตที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยย่อให้พิสดาร ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น แล้วได้ทรงอนุโมทนาและเสด็จกลับไป ฝ่ายกุลบุตรนั้นได้บำเพ็ญกุศลตลอดชีวิต ท่องเที่ยวไปเสวยสุขในเทวโลก และมนุษย์โลกตลอดแสนกับ ในกาลแห่งพระสุเมธพุทธเจ้า กุลบุตรนั้นกลับมาเกิดเป็นวิหัตถ์ วันหนึ่งเหาะไปทางอากาศ พบพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ใกล้ภูเขาคิมพานต์ มีจิตศรัทธา เลื่อมใส จึงบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกกรรณิการ ด้วยผลแก่่งกุศลกรรมนั้น ทำให้กุลบุตรนั้นเกิดในสุคติสถานเดียวอีกตลอดกาลนานในกาลแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า กุลบุตรนั้นเกิดในตระกูลหนึ่งในกรุงพาราณสี เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ได้ทำการบูชาด้วยการสร้างเจดีย์ทองบรรจุอัฐิของพระกัสสปพุทธเจ้านั้น ด้วยแผ่นอิฐทองคำ ซึ่งมีค่าแสนตำลึง แล้วได้ทำความปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพเจ้าเกิดในสถานที่ใดๆขอให้ร่างกายมีผิวพรรณงดงามเหมือนทองคำ จากนั้น ก็ทำบุญอย่างอื่นตลอดชีวิต ท่องเที่ยวเสวยสุขในเทวโลกและมนุษย์โลกสิ้นพุทธันดรหนึ่ง ในพุทธกาลนี้ ท่านเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าจันตปัชโชตในเมืองอุชเชนี มารดาบิดา ได้ตั้งชื่อบุตรว่า กาญจนะ เพราะบุตรนั้นมีผิวพรรณงดงามดุจทองคำ^{๖๓}

สรุปได้ว่า ท่านพระมหากัจจายนเถระ เป็นผู้ที่มีชาติภูมิสูง กล่าวคือ เกิดในตระกูลพราหมณ์ ผู้ทำหน้าที่เป็นบุโรหิต (ที่ปรึกษา) ของพระราชอาอภวด้วยวิธีเอธิกขุอุปสัมปทา บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ คุณสมบัติเฉพาะตัวของท่านคือ มีรูปร่างงดงาม สวรรวมอินทรีย์ และยกย่องในการฟังธรรม ชอบสงัดอยู่ผู้เดียว ด้านวิชาการท่านได้แต่งคัมภีร์ ๖ คัมภีร์ คือ กัจจายนะ จุฬนिरुตติ มหานिरุตติ เนตติ และเปฏโกปเทศ และวณณนิตติ เฉพาะคัมภีร์กัจจายนะนั้นยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ถึงผู้แต่งและช่วงเวลาที่ตั้งส่วนชีวิตในบั้นปลายท่านนิพพานภายหลังพระพุทธเจ้า แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการนิพพานของท่านว่านิพพานที่ใด

^{๖๓} ๑. เอกก.อ. (บาลี) ๑/๓๙๗/๑๘๕.

๒.๒.๓.๔ บั้นปลายชีวิต

ชีวิตบั้นปลายของพระมหากัจจายนเถระ หลังจากที่ท่านได้ช่วยพระพุทธองค์ไปประกาศพระพุทธศาสนาในแคว้นอวันตี จนชาวอวันตีได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก และกลายเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่งในสมัยนั้น ท่านวนเวียนจำพรรษาอยู่ในแคว้นอวันตี และแคว้นสุรเสนะ ซึ่งอยู่ใกล้กับแคว้นอวันตี ท่านมีอายุยืนมาถึงภายหลังพุทธปรินิพพาน ดังความในมธุรสสูตรว่า สมัยหนึ่งท่านอยู่ ณ ป่าคุณธาวัน^{๒๔} เขตกรุงมธुरา พระเจ้ามธุระ อวันตีบุตรได้ยินกิตติศัพท์ว่า พระมหากัจจายนเถระเป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญา เป็นพหูสูตร มีถ้อยคำสละสลวย มีปฏิภาณดี เป็นผู้ใหญ่ และเป็นพระอรหันต์ การเห็นพระอรหันต์เป็นความดีอย่างแท้จริง จึงได้เสด็จไปหาพระเถระถึงที่อยู่แล้วได้สนทนาปราศรัยพอเป็นที่บันเทิงใจ ได้รับสั่งว่า พระคุณเจ้ากัจจายนะ พวกพราหมณ์ถือตัวว่า พวกเขาเป็นผู้ประเสริฐ บริสุทธิ เป็นโอรสเกิดจากโอษฐ์ของพรหม เกิดจากพรหมเป็นผู้ที่พระพรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพรหม เรื่องนี้พระคุณเจ้ามีความเข้าใจว่าอย่างไรท่านถวายพระพรว่า มหาบพิตร นั้นเป็นเพียงคำเล่าลือชวนเชื่อของเขา ท่านจึงได้ยกอุทาหรณ์มาแสดงเป็นข้อๆ โดยชี้แจงวาระทั้ง ๔ (กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร) เหล่านั้น ไม่มีอะไรแตกต่างกันเลยดังนี้

๑. วรณะใดเป็นผู้มั่งคั่งวรรณะเดียวกัน และวรรณะอื่นยอมเข้าเป็นพวกของวรรณะนั้น

๒. วรณะใดประพฤติกุศลกรรมบถ เมื่อตายแล้ว วรรณะนั้นยอมไปเกิดในอบายทุกติ วินิบาต และนรก^{๒๕} เสมอกันหมด ไม่มียกเว้น

๓. วรณะใดประพฤติกุศลกรรมบถ เมื่อตายแล้ว วรรณะนั้นยอมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เหมือนกันหมด

๔. วรณะใดกระทำการปล้นสะดม เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น วรรณะนั้นต้องได้รับราชอาญาเหมือนกันหมด ไม่มียกเว้น

๕. วรณะใดออกบวชตั้งอยู่ในศีลธรรม วรรณะนั้นย่อมได้รับความนับถือการบำรุงด้วยปัจจัย ๔ การคุ้มครองรักษาเหมือนกันหมด ไม่มียกเว้น

เมื่อพระมหากัจจายนเถระ ถวายพระพรอย่างนี้แล้ว พระเจ้ามธุระ อวันตีบุตร ทรงสดับแล้วเกิดพระราชาศรัทธาเลื่อมใส และทรงแสดงพระองค์เป็นอุบาสกขอถึงพระมหากัจจายนเถระ พร้อมพระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ตั้งแต่นั้นนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต พระผู้มีพระภาคผู้เป็นที่พึ่งของอามตภาพเป็นสรณะเถิด พระเจ้ามธุระ อวันตีบุตร ตรัสถามว่า พระคุณเจ้ากัจจายนะ บัดนี้พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ไหน ท่านถวายพระพรว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จปรินิพพานแล้วพระเจ้า

^{๒๔} บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖๓.

^{๒๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๕๓/๓๕๘.

มธุระ อวันตีบุตร ตรัสว่า พระคุณเจ้าก็จายนะ ถ้าโยมได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่ใด แม้จะไกลเพียงใด ก็ต้องไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคให้จงได้ แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จปรินิพพานแล้ว โยมขอถึงพระผู้มีพระภาคแม้ปรินิพพานแล้วพร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ ขอพระคุณเจ้าจงจำโยมไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป จนตลอดชีวิต จากมธุรสสูตร ดังกล่าวแล้วข้างต้นนี้ชี้ให้เห็นว่า “พระมหากัจจายนเถระมีชีวิตอยู่มาถึงภายหลังพุทธปรินิพพาน และท่านก็ได้ร่วมปฐมสังคายนาอีกด้วย เพราะหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ขณะนั้น สังฆมณฑลมีพระมหาสาวกที่มีชีวิตอยู่หลายรูป เช่น พระมหากัสสปะ พระอนนุธตตะ พระอุปัชฌายะ พระจุนทกะ พระควัมปติ พระกุมารกัสสปะ พระอานนท์ พระมหากัจจายะ พระอุเทนะ พระปิณโฑลยะ”^{๖๖} แต่การนิพพานของท่านพระมหากัจจายนเถระนั้น ไม่พบหลักฐานว่าท่านนิพพาน ณ ที่ใด เพียงข้อสันนิษฐานของคณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญที่ว่า “ท่านดำรงอายุสังขารสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ก็ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุเท่านั้น”

๒.๒.๔ พระมหากัสสปเถระ

พระมหากัสสปะ เป็นพระสาวกองค์หนึ่งของพระโคตมพุทธเจ้า เป็นพระที่รวบรวมพระธรรมหลักคำสอนเพื่อบันทึกไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่าการสังคายนาพระไตรปิฎกเป็นครั้งแรก เป็นพระสาวกที่ยกย่อง และถือเป็นแบบอย่างในพุทธศาสนา ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในด้าน ผู้มีอุตุนิยม

๒.๒.๔.๑ ชาตีกาเนติ

พระมหากัสสปะ มีนามเดิมว่า ปิปลิ เป็นบุตรของกปิลพราหมณ์ และสุนเทวีพราหมณี เกิดที่เมืองราชคฤห์ ตอนวัยเด็ก ขณะที่ปิปลิกุมารได้วิ่งเล่นออกจากปราสาทนั้น ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่ง กำลังทำสมาธิ จึงเกิดความเลื่อมใส คิดอยากจะออกบวชในวัยหนุ่ม เมื่ออายุเข้าอย่างสู่วัย ๒๐ ปี มีภรรยา นามว่า “ภัททกาปิลานี” อาศัยอยู่ในเมืองสาละ แคว้นมัททะ ซึ่งมีพราหมณ์คนหนึ่งตามมาขอธิดา และทั้งก็ได้แต่งงานกันอย่างสมเกียรติ และหลังจากแต่งงาน นางภัททกาปิลานีก็ได้มาอยู่ที่บ้านของปิปลิภานพ ครึ่งที่ท่าน และภรรยา กำลังเดินชมอุทยานก็เห็นถึงสัตว์กินอาหาร และได้ไปถึงสังขารจึงออกบวชด้วยกันทั้งคู่ แต่ทั้งสองก็ได้ตกลงว่าต้องแยกกันแล้ว เพราะเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม ปิปลิได้ออกบวชในพุทธศาสนา ระหว่างเมืองราชคฤห์ กับนาลันทา “บ้านเกิดพระสารีบุตร”^{๖๗}

^{๖๖} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา : ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๐.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑๐-๖๑๑.

๒.๒.๔.๒ สาเหตุที่ได้เป็นเอตทัคคะ

พระเถระเป็นพระมหาสาวกองค์หนึ่ง เกิดที่หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อมหาดิตถะ แคว้นมคธ เป็นบุตรของกปิล มีชื่อเดิมว่า ปิปปลิมาณพ ได้สมรสกับนางภัททาปิลาณีตามความประสงค์มารดาบิดา แต่ไม่มีความยินดีในชีวิตครองเรือน ทั้งสามีภรรยาสะเรื้อนงุ่นง่านผัวสาวจะออกบวชกันเอง เดินทางออกจากบ้านแล้วแยกกันที่ทางสองแพร่ง “ปิปปลิมาณพได้พบกับพระพุทธเจ้าที่พหุပ္ตกนิโครธ ระหว่างเมืองราชคฤห์กับเมืองนาลันทา ได้อุปสมบทด้วยโอวาท ๓ ข้อ และได้ถวายผ้าสังฆาฏิของตนแลกกับจีวรเก่าของพระพุทธเจ้าแล้วสมทานธุดงค์ บวชได้ ๗ วัน ได้บรรลุพระอรหัตผล มีปฏิปทามักน้อย สันโดษ เมื่อพระพุทธปรินิพพานแล้ว ริเริ่มและเป็นประธานปฐมสังคายนา ดำรงชีวิตสืบมาจนมีอายุ ๑๒๐ ปี จึงปรินิพพาน”^{๒๘} จริยาวัตรของพระมหากัสสปะที่ปรากฏอีกประการหนึ่ง คือ ท่านเป็นผู้แสดงธรรมหรือสนทนาธรรมกับภิกษุอื่นด้วยจิตเมตตา เช่น สนทนาธรรมเรื่องพ่อค้าเข้กับพระอานนท์ ซึ่งทั้งพระมหากัสสปเถระและพระอานนท์ ได้เข้าไปยังสำนักของนางภิกษุณี พระมหากัสสปเถระถูกภิกษุณีชื่ออุลลตัสสาซึ่งไม่พอใจกล่าวว่า “ท่านไม่ควรแสดงธรรมต่อหน้าพระอานนท์ผู้เป็นจอมปราชญ์ เหมือนพ่อค้าเข้มาเอาเข้มาขายในสำนักของช่างเข้ผู้ชำนาญ พระมหากัสสปเถระกล่าวว่า อานนท์ระหว่างเราทั้งสอง ใครเป็นพ่อค้าเข้ ใครเป็นช่างเข้ พระอานนท์เรียนว่า ขอท่านผู้เจริญอย่าได้ถือโทษนางภิกษุณีโง่เง่าเลย”^{๒๙} พระมหากัสสปเถระ ยังได้สนทนาธรรมเรื่องบัญญัติการขบฉันในตระกูลกับพระอานนท์ ในขณะที่พักอยู่ที่พระเวฬุวัน เมืองราชคฤห์ซึ่งพระอานนท์ ได้ตอบคำถามของพระมหากัสสปเถระที่ถามว่า “พระพุทธเจ้าทรงเห็นประโยชน์อะไร จึงทรงบัญญัติการขบฉันไว้ถึง ๖ หมวดในตระกูลไว้ เพื่อข่มคนหน้าด้าน เพื่อให้ภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นสุข และเพื่ออนุเคราะห์ตระกูล พระมหากัสสปเถระจึงกล่าวว่า เมื่อเป็นเช่นนั้นทำไมเธอจึงได้เที่ยวไปกับหมู่ภิกษุผู้ไม่สำรวม”^{๓๐}

๒.๒.๔.๓ บุพกรรมในอดีตชาติ

ในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี ได้กล่าวถึงอดีตชาติและคุณงามความดีของพระมหากัสสปเถระ มิใช่แต่จะยอมรับนับถือกันเฉพาะพวกมุนษย์เท่านั้น แม้พระอินทร์ผู้ทรงเป็นจอมเทพในดาวดึงส์สวรรค์ ยังได้เสด็จมาตักบาตรแก่พระเถระ เพราะทรงมีพระหฤทัยเปี่ยมด้วยศรัทธา และความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่งในองค์ท่าน การสร้างคุณงามความดีของท่านในแสนกัปที่ผ่านมาแล้ว ครั้งพุทธสมัยของพระปทุมุตตร บรมศาสดา พระมหากัสสปเถระเกิดในตระกูลกัมพูพีที่มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ อยู่ใน

^{๒๘} ชุ.อป. (ไทย) ๓๒/๓๙๘-๔๒๐/๖๒-๖๔.

^{๒๙} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๔๔/๑๘๖.

^{๓๐} พระมหาจรัญ ญาณวโร, “การศึกษาบทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๕๗.

เมืองหงสาวดีมีชื่อเล่นว่า “เวเทหะ” เข้าวันหนึ่ง เวเทหะกุฎุมพีนัน บริโภคอาหารแล้ว ก็ตั้งจิตอธิษฐานองค์อุโบสถและถือเอาเครื่องสักการบูชา มีดอกไม้ธูปเทียนเป็นต้น ออกไปยังพระวิหารอันเป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้า ณ เขมมิกทายวัน ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับเมืองหงสาวดีนั้น ครั้นไปถึงที่ประทับจึงกระทำการบูชาพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ถวายบังคมแล้วก็เลือกที่นั่งอันเหมาะสมแก่ฐานะของตน ในขณะนั้น สมเด็จพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ทรงประกาศแต่งตั้งพระมหานิสกะ ผู้เป็นพระมหาเถระให้เป็นพระสาวกที่ ๓ ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ทรงจุดด้วยพระพุทธานุภาพว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหานิสกะนี้ เลิศกว่าภิกษุผู้เป็นสาวกของตถาคต ด้านอุตตมคุณ”^{๗๑} เวเทหะ กุฎุมพีฟังพุทธานุภาพแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใส ประราธนาจะได้ตำแหน่งเอตตทัคคะ เวลาการแสดงธรรมจบลง มหาชนพากันกลับไป ท่านจึงเข้าไปกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พุทฺธนี้เข้าขอพระองค์กับพระภิกษุสงฆ์จงทรงรับภิกษาหารที่บ้านของข้าพระองค์เถิดพระเจ้าข้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ดูก่อนกุฎุมพี ภิกษุสงฆ์มีอยู่มากเธอจะนิมนต์ทั้งหมดหรือ ทรงหวังจะทราบความประสงค์ของเวเทหะกุฎุมพี กุฎุมพีทูลถามต่อว่า พระภิกษุสงฆ์มีอยู่เท่าไร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่ามีอยู่ ๖ ล้าน ๘ แสนรูป กุฎุมพี กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอนิมนต์ภิกษุทั้งหมด แม้แต่สามเณรทุกรูปก็ขอนิมนต์ไปด้วย เพียงรูปเดียวก็อย่าเหลือไว้ที่วัดเลย เวเทหะกุฎุมพีกราบทูลอาราธนาแล้ว พอทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับแล้วก็ถวายบังคมลากลับไปบ้าน รีบจัดแจงมหาทานและให้คนช่วยตกแต่งสถานที่ไว้ต้อนรับอย่างรีบเร่ง รุ่งเช้าให้คนไปกราบทูลพระปทุมุตตรพุทธเจ้าให้ทรงทราบเวลาเสวยพระกระยาหาร พระปทุมุตตรพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เสด็จไปที่บ้านของเวเทหะกุฎุมพีฯ งามภัตตาหารพร้อมทั้งน้ำ น้อมเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า และนั่งอยู่ ในที่ใกล้กับพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยภัตตาหารในขณะนั้น พระมหานิสกะเถระก็เดินบิณฑบาตผ่านมา เวเทหะกุฎุมพีจึงรีบลุกขึ้นไปขอรับบาตรของท่านมา และบอกแก่ท่านว่า ขอพระองค์เป็นเจ้าเข้าไปในบ้านของกระผมเถิด เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ประทับอยู่ที่นั่นแล้ว

พระมหานิสกะเถระ ตอบว่า ดูก่อนอุบาสก เป็นการไม่สมควรแก่อาตมาที่จะเข้าไปฉันในบ้านของใครคนหนึ่ง เพราะอาตมาถืออุตตมคุณ เวเทหะกุฎุมพี จึงจัดอาหารมาถวาย แล้วกลับเข้าไปกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์นิมนต์พระมหานิสกะเถระให้เข้ามาในบ้าน ท่านก็ไม่ยินดีที่จะเข้ามา ข้าพระองค์คิดว่า คุณธรรมของพระมหานิสกะเถระนี้ยิ่งใหญ่กว่าคุณธรรมทั้งหลายของพระองค์มีอยู่บ้างหรือ พระปทุมุตตรพุทธเจ้าจึงตรัสบอกเวเทหะกุฎุมพีว่า ดูก่อนอุบาสก พวกตถาคตเป็นผู้รับภิกษาในบ้าน อาศัยเสนาสนะในบ้าน ส่วนภิกษุเหล่านั้นไม่ใช่ผู้คอยนั่งรับภิกษาในบ้าน อาศัยอยู่แต่ในป่าเท่านั้น เมื่ออุบาสก เวเทหะได้ฟังดังนั้น มีใจเลื่อมใยังขึ้นอีก เปรียบเหมือนประทีปที่ลูกโหลงอยู่ตามธรรมดาแล้วมีผู้เติมน้ำมันซ้ำลงไป

^{๗๑} เถร.อ. (ไทย) ๒/๓๙๘/๔๗๕.

และก็มีความคิดว่า เราไม่ต้องการสมบัติอย่างอื่นเลย เราควรจะปรารถนาขอถึงความเป็นผู้เลิศกว่าพระสาวกทั้งหลายในฝ่ายอุตงค์ ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าซึ่งจะอุบัติขึ้นในอนาคตกาลนั้นเถิด ครั้นคิดดังนี้แล้ว อุบาสกเวเทหะจึงกราบทูลนิมนต์พระปทุมุตตรพุทธเจ้าพร้อมทั้งภิกษุทั้งหลายให้มาฉันที่บ้านของตนอีกถึง ๗ วันและในวันสุดท้ายจัดการถวายผ้าไตรจีวร แก่พระภิกษุทั้งหลายมีพระปทุมุตตรพุทธเจ้าทรงเป็นประมุข และตั้งความปรารถนาว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันประกอบด้วยเมตตา ย่อมมีแก่ข้าพระองค์ผู้ถวายมหาทานอยู่ตลอด ๗ วันนี้ ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาซึ่งสมบัติของเทวดา พระอินทร์ มาร พรหมใดๆทั้งสิ้นด้วยบุญกุศลนี้ แต่ขอบุญกุศลของข้าพระองค์ที่กระทำแล้วนี้จงเป็นปัจจัยให้ข้าพระองค์ได้เป็นผู้เลิศในด้านอุตงค์ เหมือนกับพระมหานิสสเกระนี้ ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ในอนาคตกาลเกิดพระเจ้าข้า”^{๗๒}

เมื่อพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ทรงพิจารณาเห็นว่า ตำแหน่งเอตทัคคะที่อุบาสกนี้ปรารถนา จักสมปรารถนา จึงทรงพยากรณ์ว่า ตำแหน่งเอตทัคคะที่อุบาสกเวเทหะปรารถนา จักสำเร็จเป็นแน่แท้ ในศาสนาของพระสมณโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้จะอุบัติขึ้นในเวลาแสนกัปนับจากกัปนี้ไป ท่านจะได้เป็นตติยสาวก คือ สาวก รูปที่ ๓ ของพระสมณโคตมพุทธเจ้านั้น และจะมีนามปรากฏว่า “พระมหากัสสปเถระ หมายถึง รูปที่ ๑ ตำแหน่งอัครสาวกเบื้องขวา คือ พระสารีบุตรเถระ รูปที่ ๒ ตำแหน่งอัครสาวกเบื้องซ้าย คือ พระมหาโมคคัลลานะ รูปที่ ๓ ตำแหน่งสาวกผู้ทรงอุตงค์ คือพระมหากัสสปเถระ”^{๗๓} พุทธพยากรณ์นี้ เมื่ออุบาสกเวเทหะฟังแล้ว มีความยินดียิ่ง ประหนึ่งว่าสำเร็จในวันรุ่งขึ้น ด้วยเชื่อมั่นต่อพุทธดำรัสนั้นว่า ไม่มีพระวาจาเป็นสองเลย หลังจากฟังพุทธพยากรณ์แล้ว อุบาสกก็ไม่ละในการกระทำดีต่างๆ เช่น การให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น กระทำอยู่จนตลอดชีวิต พอสิ้นชีวิตแล้วขึ้นไปเกิดในสวรรค์ และนับแต่ได้พุทธพยากรณ์มา ก็เกิดแต่ในสวรรค์และมนุษย์เท่านั้น ครั้นมาถึงกัปที่ ๙๑ นับถอยหลังไปจากกัปนี้ เป็นพุทธกาลของพระวิปัสสิศาสตราจารย์ อุบาสกเวเทหะจุติจากสวรรค์ลงมาเกิดในตระกูลของพราหมณ์แก่ยากจนแห่งหนึ่งชื่อว่า “จูฬเสฏฐก” ในยุคนั้น พระวิปัสสิพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขมมิคทายวันทรงแสดงธรรม ๗ ปีต่อครั้ง พราหมณ์นั้นได้ผลัดเปลี่ยนไปฟังธรรม เนื่องจากมีเครื่องนุ่งห่มผืนเดียว แต่ต้องใส่ผลัดเปลี่ยนกัน นางพราหมณีไปฟังธรรมของพระวิปัสสิพุทธเจ้าในเวลากลางวัน ตกตอนกลางคืน พราหมณ์ก็ไปฟังพระธรรมเทศนา ณ ขณะนั้น พระวิปัสสิพุทธเจ้ากำลังประทับนั่งอยู่บนองกตธรรมาสน์ในท่ามกลางที่ประชุม ทรงแสดงธรรมอยู่ พราหมณ์จูฬเสฏฐกนั้น ขณะนั่งฟังธรรมอยู่ภายนอก ก็เกิดปิติ ๕ ประการ แผ่ซ่านไปทั่วร่างกายในปฐมยาม

^{๗๒} พระมหาจรัญ ปญญาวโร (อินทร์ยง), “การศึกษบาทบาทของพระมหากัสสปเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

ความคิดที่เป็นกุศลเกิดขึ้นแก่พราหมณ์นั้นว่า เราจะพับผ้าห่มผืนนี้ถวายแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า แต่ความตระหนี่ก็ครอบงำจนไม่สามารถถวายได้ในมัชฌิมยาม ความคิดที่จะถวายก็เกิดอีก แต่ก็ถวายไม่ได้อีก จนถึงปัจฉิมยาม ความปิติยินดีในการถวายผ้าห่มก็เกิดขึ้นแก่พราหมณ์อีก ครั่งนี้ พราหมณ์ตัดสินใจว่า ผ้าห่มของเราทั้งสองจะมีใช้หรือไม่ก็ตาม คิดดังนี้แล้ว จึงเปลี่ยนผ้าห่มและพับให้ดี แล้วนำไปวางลงในที่ใกล้พระยุคลบาทของพระวิปัสสีพุทธเจ้า พร้อมเปล่งวาจาตั้งๆ ขึ้น ๓ ครั้งว่า “เราชนะแล้วๆ”^{๗๔}

ในที่ประชุมฟังธรรมนั้น พระเจ้าพันธุมราชประทับนั่งร่วมฟังธรรมอยู่ด้วยภายในม่านหลังธรรมาสน์ เมื่อได้ยินเสียงนั้น จึงตรัสสั่งราชบุรุษคนหนึ่งให้ไปสืบหาความจริง พราหมณ์เมื่อได้ฟังราชบุรุษถาม ก็ตอบชี้แจงเหตุผลว่า ชนทั้งหลายขึ้นยานพาหนะมีช้างเป็นต้น สวมเกราะและถืออาวุธต่างๆ มีดาบเป็นต้น เพื่อออกผจญข้าศึก เสนาของผู้อื่นจนได้ชัยชนะ การชนะนั้น ไม่น่าอัศจรรย์ ส่วนข้าพเจ้าได้ย่ำยี้หัวใจที่ตระหนี่ เหมือนบุคคลใช้ไม้ค้อนตีศีรษะของโคโงที่เดินตามมาข้างหลังให้หนีไป แล้วข้าพเจ้าได้ถวายผ้าห่มแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า การชนะหัวใจที่ตระหนี่นี้แหละ เป็นการอัศจรรย์มากสำหรับข้าเจ้า ชัยชนะที่จุฬะกาสฏก หมายถึง ชนะความตระหนี่ในใจของตนเอง พระเจ้าพันธุมราชทรงทราบความจริงจึงพระราชทานทรัพย์ให้เขาเป็นจำนวนมาก ซึ่งช่วยให้เขาพ้นจากความยากจน พราหมณ์กับภรรยาแม้จะมีทรัพย์ก็ไม่ประมาท ทั้งสองได้บริจาคทรัพย์บำรุงพระพุทธศาสนาและทำบุญอื่นๆ สนับสนุนอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จากชาตินั้น บุญส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ จนมาถึงพุทธันดรหนึ่ง (ช่วงระยะเวลาที่โลกว่างพระพุทธเจ้า ไม่มีพระพุทธศาสนา) ชาตินี้หนึ่งในพุทธันดรนั้น ท่านเกิดเป็นบุตรกฏุมพี วันหนึ่ง ขณะเดินไปตามริมฝั่งน้ำ พบพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่งกำลังทำจีวรอยู่ ทราบว่า ผ้าสำหรับทำอนูวาท (ผ้าทาบชายจีวร) ไม่พอ จึงได้ถวายผ้าชิ้นหนึ่ง และทำบุญสนับสนุนอย่างอื่นอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จากชาตินั้น บุญส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ จนถึงพุทธบาทกาลของพระพุทธเจ้ากัสสปะ ชาตินี้พบพระพุทธเจ้ากัสสปะนั้น ท่านเกิดเป็นบุตรเศรษฐีชาวเมืองพาราณสี ครั้นพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พุทธบริษัทได้ช่วยกันสร้างพระเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ท่านได้สละทรัพย์จำนวนหนึ่ง ร่วมทำบุญถวายเป็นพุทธบูชา นอกจากนั้นยังได้จัดดอกไม้บูชาพระเจดีย์จนดูสวยงาม ท่านได้ทำบุญต่อเนื่องตลอดชีวิต จากชาตินั้น บุญส่งผลให้เวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่างๆ จนถึงพุทธบาทกาลของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน ท่านได้มาเกิดเป็นบุตรของพราหมณ์ กปิละ ในหมู่บ้านมหาติฏฐะ เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ เจริญวัย และออกบวชได้บรรลุอรหัตตผล อาศัยจิตที่ตั้งปรารภณาแต่อดีตชาติ ประกอบกับเหตุการณ์ในปัจจุบันชาติ เมื่อออกบวชแล้ว ได้สมาทานอุตงค์ถึง ๑๓ ข้อ พระพุทธเจ้าจึงทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ด้านสมาทานอุตงค์ เรื่องที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ถือเป็นคุณลักษณะ

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

ของท่านที่ก่อให้เกิดศรัทธาในเลื่อมใสในหมู่พุทธบริษัท และเป็นแบบอย่างที่ดีควรแก่เคารพสักการะ เพราะความเพียรดั่งที่ท่านตั้งความปรารถนาไว้

๒.๒.๔.๔ บั้นปลายชีวิต

เมื่อสำเร็จการปฐมสังคายนาแล้ว พระมหาเถระก็สถิตอยู่ในเวฬุวนาราม ปฏิบัติธรรมอยู่มิได้ประมาณ ให้โอวาทสั่งสอนภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นศิษยานุศิษย์ มาสิ้นกาลช้านาน อยู่มาเวลาเที่ยงคืนวันหนึ่ง พระมหาเถระเข้ามานสมาบัติเป็นที่สบายแห่งพระอริยเจ้า จึงพิจารณาอายุสังขารของท่านเห็นว่าแก่ชรา มีอายุได้ร้อยยี่สิบปีแล้ว เล็งแลดูไปก็เห็นว่าอายุของท่านสิ้นแล้ว เพลาพຽນนี้ท่านจะนิพพาน และจะนิพพานในระหว่างภูเขาทุกกุฎสัมปาทบรรพตใกล้เมืองราชคฤห์ ครั้นรุ่งเช้าพระมหาเถระจึงให้ประชุมสงฆ์ แล้วสั่งสอนว่า

อย่าประมาณ อุตส่าห์พยายามอย่าให้ขาดเวลา จงปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา ตัวท่านนั้นสิ้นอายุแล้ว จะนิพพาน ณ เพลาเย็นวันนี้แล้ว บรรดาพระภิกษุที่เป็นปุถุชน ได้ฟังก็พากันโศกา ร่ำร้องให้พิโร บรรดาพระชีนาสพทั้งหลายครั้นแจ้งเหตุ ต่างก็ส่งสารสังเวยว่า เกิดมาเป็นสัตว์สังขารแล้ว มีแต่จะสูญสิ้นไปเป็นที่สุด เกิดแล้วดับไป ถ้าแม้มันระงับสังขารธรรมลงเสียได้ แล้วนั้นแหละจึงจะเป็นสุข ฝ่ายพระมหาเถระเห็นดังนั้น จึงได้ประโลมปลอบให้ชอบตามพระพุทธฎีกาว่า อันเกิดมาเป็นสังขารแล้วไม่เพียงแท้ ย่อมปรวนแปรไปมา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้ตรัสในอดีต อนาคต และปัจจุบันนั้น ย่อมเทศนาไว้ทุกๆ พระองค์ว่า เกิดมาเป็นสัตว์เป็นสังขารแล้ว ไม่แคล้วอนิจจังเลย เมื่อเห็นชัดเจนนี้แล้ว พึงเร่งกระทำเพียรพยายาม ยกตนให้พ้นอนิจจังให้จงได้ อันพระยามัจจุราชนี้ไซ้ร้ ยากที่บุคคลจะข้ามพ้น เว้นไว้แต่พระอริยบุคคลที่ท่านสำเร็จพระนิพพาน อนึ่ง เล่าพระภิกษุทั้งหลาย จะใคร่เห็นเราในขณะเมื่อเข้าสู่พระนิพพาน จงไปประชุมอยู่แทบเชิงเขาทุกกุฎสัมปาทบรรพตนั้นเถิด พระมหาเถระบอกเล่าพระสงฆ์ดังนี้แล้ว เพลาเย็นนั้นก็ควรจะบิณฑบาต ท่านจึงออกจากเวฬุวนาราม เพื่อไปบิณฑบาต บทธจรเข้าสู่เมืองราชคฤห์ เทียวบิณฑบาตโดยลำดับตรอก ได้จึงหันพอแล้วจึงหลีกออกจากบิณฑบาต กลับมาสู่ที่สำราญ กระทำภัตตกิจ เมื่อกระทำภัตตกิจเสร็จแล้วจึงดำริว่า พระเจ้าอชาตศัตรูมีอุปการะแก่ท่านเป็นอันมาก มีศรัทธาบริจาคจตุปัจจัยถวายพระสงฆ์มิได้ขาด เคารพนบนอบในพระรัตนตรัย ช่วยท่านในการปฐมสังคายนา จำท่านจะไปบอกเล่า ให้พระเจ้าอชาตศัตรูรู้ก่อนจึงจะสมควร คิดแล้วท่านจึงเข้าไปในเมืองราชคฤห์ เมื่อเวลาเที่ยงไปสู่หน้าพระลานหลวง เวลานั้นพระเจ้าอชาตศรຽบรหมอยู่ ท่านจึงได้แจ้งแก่บรรดาอำมาตย์ทั้งหลายว่า ท่านประสงค์จะมาลาพระเจ้าอชาตศรຽบ เพื่อเข้าสู่พระนิพพานในเวลาเย็นวันนี้ จากนั้นท่านก็กลับสู่เวฬุวนาราม วัตรปฏิบัติสิ่งใดที่ควรจะทำ ท่านก็ทำเสร็จทุกประการ แล้วจึงจากเวฬุวันพร้อมพระสงฆ์เป็นอันมาก เดินทางไปยังทุกกุฎบรรพต ไปถึงเมื่อเวลาเย็น แล้วท่านก็แสดงปาฏิหาริย์ต่างๆ พลาญเทศนาโปรด

มหาชนทั้งปวง ให้ลุล่วงเข้าสู่อริยภูมิเป็นอันมาก จากนั้นท่านได้อำลาพระสงฆ์ทั้งหลายว่า ให้
 อุตส่าห์เจริญสมณธรรม อย่าประมาทในคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา เราจะลาท่าน
 ทั้งหลายเข้าสู่พระนิพพานแล้ว จากนั้นท่านจึงเข้าไปสู่ระหว่างภูเขาทั้งสามลูก คิดอยู่ในใจว่า
 ท่านจะนิพพานในปีนี้ แล้วพระมหาเถระจึงขึ้นสู่ที่ไสยาสน์ นั่งพับเพี่ยงเชิง เข้าสู่ผลสมาบัติ
 เมื่อออกจากผลสมาบัติแล้ว จึงตั้งอธิฐานไว้ว่า ถ้าหละท่านดับสูญสิ้นอายุสังขาร เข้าสู่
 นิพพานแล้วเมื่อใด ภูเขาทั้งสามลูกนี้จึงมาประชุมกันเป็นลูกเดียว ให้ปรากฏเป็นห้องหับอยู่
 ภายในภูเขา อุปมาดังห้องที่ไสยาสน์ พระมหาเถระได้ตั้งอธิฐานอีกว่า ตั้งแต่นี้ไป มนุษย์
 ทั้งหลายอายุจะน้อยถอยลงทุกที トラบเท่าถึง ๑๐ ปี อายุขัย กาลครั้งนั้นจะเกิดการฆ่าฟันกัน
 ตาย เกิดมิคสัญญี มนุษย์ทั้งหลายเห็นกันสำคัญว่าเป็นเนื้อ ต่างเข้าไล่ฆ่าฟันกันตายจนสิ้นสุด
 ยังเหลืออยู่แต่มนุษย์ ที่หนีไปหลบซ่อนอยู่ผู้เดียว จึงอยู่ได้ ครั้นต่อมาบรรดาผู้ที่หลบซ่อนนั้น
 ออกมาพบกันบังเกิดเมตตาทอดกัน ประพฤติแต่สุจริตธรรม เมื่อสืบเชื้อสายกันต่อมา ก็มีอายุ
 เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ จนถึงอสงไขยเป็นที่สุด คนทั้งหลายก็ประมาทมิได้ประพฤติธรรม อายุ
 ก็ลดน้อยถอยลงจนเหลือ ๘ หมื่นปี ในกาลครั้งนั้นชมพูทวีป ก็ราบรื่นเสมอสมาน ปาน
 ประหนึ่งหน้ากลอง สรรพจะมีไพบูลย์ทุกสิ่งทุกประการ ในกาลครั้งนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
 ทรงพระนามว่าพระเมตไตรย ก็จะมาตรัสในโลกนี้ พระองค์จะเสด็จมา ณ ที่นี้ แล้วตรัสบอก
 แก่พระสงฆ์ว่า ท่านผู้นี้เป็นสาวกผู้ใหญ่ในศาสนาพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า มีนามปรากฏว่า
 อริยกัสสปเถระ ถืออุตงค์ได้สิ้นทั้ง ๑๓ ประการ トラบเท่าสิ้นชีวิตของท่าน คือ ถือบังสุกุล
 อุตงค์ เติจวิริกอุตงค์ บิณฑบาติกอุตงค์ สัปทานจาริกอุตงค์ เอกาสนิกอุตงค์ ปัตตบิณฑิก
 อุตงค์ ขลุปัจฉภาตติกอุตงค์ อารัญญิกอุตงค์ รุกขมลิกอุตงค์ อัพโกลาสิกอุตงค์ โสสานิกอุตงค์
 ยถาลันตติกอุตงค์ เนสัชชิกอุตงค์^{๗๕}

ตั้งแต่วันอุปสมบทมา トラบเท่าถึงวันเข้าพระนิพพานเมื่อพระมหาเถระอธิฐานแล้ว
 จึงเอนองค์ลงเหนือแท่นที่ไสยาสน์โดยบุรพเบื่องักขิณา ลำดับหัตถบาทเป็นระเบียบ บ่าย
 พระเศียรสู่อุดรทิศา ก็ดับเบญจขันธ์ เข้าสู่พระอมตมหานิพพาน สูญสิ้นทั้งวิบากขันธ์และ
 กรรมมัชรูปไม่เหลือ มิได้สืบท่อรูปกายให้ปรากฏในภพหน้า ก็ปรากฏชื่อว่า อนุปาติเสสปริ
 นิพพาน^{๗๖}

ในคัมภีร์พระสาวกนิพพานกล่าวว่า พระมหากัสสปเถระ เมื่อทำหน้าที่เป็นประธานใน
 การทำปฐมสังคายนาแล้ว ได้พักอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ ดำรงอยู่ถึง ๑๒๐ ปี ก่อนที่
 ท่านจะนิพพาน ๑ วัน ท่านได้ตรวจดูอายุสังขารของท่านแล้วทราบว่าจะอยู่ได้อีกเพียงวันเดียวเท่านั้น

^{๗๕}วิ.ป. (ไทย) ๘/๙๘๒/๓๓๐.

^{๗๖}บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๘๖.

ท่านจึงประชุมบรรดาภิกษุผู้เป็นศิษย์ของท่านแล้วให้โอวาทเป็นครั้งสุดท้าย สั่งสอนภิกษุผู้ยังเป็น
 ปุถุชนมิให้เสียใจกับการจากไปของท่าน ให้พยายามทำความเพียรและอย่าประมาท แล้วพระเถระก็
 เข้าไปถวายพระพรลาพระเจ้าอชาตศัตรู จากนั้นท่านได้พาหมู่ภิกษุไปยังภูเขากุกกุฏสัมปาทบรรพต
 แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ และให้โอวาทแก่พุทธบริษัทแล้ว อธิษฐานจิตขอให้ภูเขาทั้ง ๓ ลูกมารวมเป็นลูก
 เดียวกัน ซึ่งในภูเขาทั้ง ๓ ลูกนั้นมีภูเขาเวภารบรรพตสถานที่ทำปฐมสังคายนา รวมอยู่ด้วย แล้วท่านก็
 ดับขันธเข้าสู่พระนิพพาน ณ ที่นั้นท่านยังอธิษฐาน ขอให้สรีระของท่านยังคงสภาพเดิมไม่สูญสลาย
 จนกระทั่งพระศาสนาพระศรีอริยเมตไตร ซึ่งพระองค์จะพาหมู่ภิกษุสงฆ์มายังภูเขากุกกุฏสัมปาท
 บรรพตแล้ว ยกสรีระของพระเถระวางบนพระหัตถ์ขาวชูขึ้นประกาศสรรเสริญคุณของพระเถระแล้ว
 เตโชธาตุก็จะเกิดขึ้นเผาสรีระของท่านบนฝ่าพระหัตถ์ของพระศรีอริยเมตไตรพุทธเจ้านั้น

๒.๒.๕ พระราธเถระ

พระราธเถระ เป็นพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล นับเนื่องในพระ
 อสีติมหาสาวก ๘๐ องค์สำคัญของพระพุทธศาสนา บวชเมื่อแก่ เป็นศิษย์ของพระสารีบุตร ท่านเป็น
 ผู้ว่านอนสอนง่าย และได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าท่านเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้าน ผู้มี
 ปฏิภาณ คือมีญาณแจ่มแจ้งในพระธรรมเทศนา ท่านเกิดในวรรณะพราหมณ์ ตระกูลพราหมณ์ยากจน
 ในเมืองราชคฤห์ มีน้องชายชื่อว่า “สุรธะ” การออกบวชของพระราธะ ในขณะที่ย้ายวัดเวฬุวันอยู่
 นั้นได้เรียนรู้ในหลายๆ อย่างเกี่ยวกับชีวิตว่า

ชีวิตพระเป็นชีวิตที่สงบไม่วุ่นวาย จึงปรารถนาจะมีชีวิตที่สงบอย่างนั้นบ้าง วัน
 หนึ่งจึงเข้าไปหาพระที่คุ้นเคยกันแล้วแจ้งความประสงค์ให้ทราบ พระทั้งหลายไม่มีรูปใด
 รับบวชให้ท่านเพราะท่านแก่เกินไปเกรงว่าจะปฏิบัติไม่ได้เต็มที่ แม้จะไม่มีพระรูปใดรับ
 บวชให้ท่านก็ยังไม่เลิกล้มความตั้งใจ วันหนึ่งท่านเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลให้
 ทรงทราบถึงความประสงค์ของตน พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูอุปนิสัยของท่านแล้วเห็นว่า
 แม้จะแก่แต่ก็สามารถบรรลุอรหัตผลได้ จึงตรัสสั่งให้ประชุมสงฆ์แล้วถามว่าจะมีใคร
 สงเคราะห์ให้พราหมณ์นี้ได้บวชได้บ้าง ในที่ประชุมสงฆ์ครั้งนั้นมีพระสารีบุตรรวมอยู่ด้วย
 พระสารีบุตรระลึกได้ว่าครั้งหนึ่งเคยได้รับบิณฑบาตเป็นข้าว ๑ ททัพจากท่าน จึงกราบ
 ทูลขอรับสงเคราะห์บวชให้ พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรบวชให้ท่านด้วยวิธี
 บวชแบบญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา^{๗๗}

๒.๒.๕.๑ ขาดิกำเนิด

ชีวิตของท่านมีความลำบากมาก เพราะมีความยากจน พอแก่ตัวก็ถูกลูกเมีย
 รังเกียจไล่ออกจากบ้าน จึงมาอาศัยวัดพระเชตวันเป็นที่พักพิง โดยอุปนิสัยของท่านแล้วเป็นคนใจบุญ

^{๗๗} บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๗๙.

สุนทาน มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก่อน แม้จะยากจนเฉื่อยใจอย่างไร ท่านก็ยังทำบุญใส่บาตร แม้พระสารีบุตรก็ยังเคยรับบาตรจากท่านมาแล้ว เวลามายู่วัดก็มีความขยันหมั่นเพียรรับใช้พระภิกษุสามเณรปัดกวาดเช็ดถูวัดวาอารามไม่เคยขาดตกบกพร่องก็ว่าได้ จนทำให้พระเณรในวัดมีเมตตาอนุเคราะห์ท่าน ด้วยการให้อาหารการกินมีความสุขตามอัธยาศัย “พระราธเถระ เดิมเป็นพราหมณ์ในพระนครราชคฤห์ เมื่อแก่ตัวลง ภรรยาและบุตรไม่เลี้ยงดู ท่านต้องออกจากบ้านมาอาศัยอยู่ในวัดพระเวฬุวันมหาวิหาร ต่อมาท่านประสงค์จะออกบวช แต่ไม่มีใครบวชให้เพราะเกรงว่าคนบวชเมื่อแก่จะว่ายากสอนยาก ท่านจึงมีร่างกายซูบผอมผิวพรรณเศร้าหมองด้วยความเสียใจ พระพุทธเจ้าทราบความจึงทรงรับสั่งถามพระภิกษุทั้งหลายว่ามีใครระลึกถึงอุปการคุณของพราหมณ์ผู้นี้ได้บ้าง ในครั้งนั้นพระสารีบุตรระลึกได้ว่าเคยรับบิณฑบาตจากพราหมณ์ผู้นี้เป็นข้าทັพพีหนึ่ง พระพุทธเจ้าสรรเสริญพระสารีบุตรว่ามีความกตัญญู จึงทรงอนุญาตให้พระสารีบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้ โดยทรงยกเลิกการบวชด้วยวิธีรับไตรสรณคมน์แต่วันนั้นไป ให้ไปใช้วิธีอุทตัจจุตถกรรมแทน นับว่าพระราธเถระเป็นผู้บวชด้วยอุทตัจจุตถกรรมอุปสัมปทาซึ่งเป็นการบวชแบบต้องขอมติจากสงฆ์ก่อนเป็นครั้งแรก”^{๗๘}

๒.๒.๕.๒ สาเหตุที่ได้เป็นเอตทัคคะ

พระราธหลังจากที่ได้เป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ท่านเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายโดยพระสารีบุตรท่านคอยแนะนำพร่ำสอนอยู่เนือง ๆ ท่านเป็นเป็นคนว่าง่ายสอนง่ายปฏิบัติตามที่พระอุปัชฌาย์สอนทุกประการ และเข้าใจได้อย่างรวดเร็วจึงปฏิบัติสมณะและวิปัสสนาอยู่ได้ไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหันต์วันหนึ่ง พระราธเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขอให้พระองค์แสดงธรรมย่อๆ ให้พระพุทธเจ้าจึงทรงตรัสแสงว่า สิ่งใดเป็นมาร จงละสิ่งนั้นเสีย มารคือขันธทั้ง ๕ ไม่เพียง เป็นทุกข์ตั้งอยู่ได้ยาก ไม่มีตัวตนบังคับบัญชาไม่ได้ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เหล่านี้ชื่อว่ามาร เธอจงละสิ่งเหล่านี้เสีย พระราธรับพระโอวาทและออกจาริกไปกับพระสารีบุตร ในที่สุดท่านก็ได้บรรลุอรหันตผล เมื่อพระสารีบุตรมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงรับสั่งถามว่า พระราธเป็นเช่นไรบ้าง พระสารีบุตรทูลว่า “พระราธว่าง่ายสอนง่ายเหลือเกิน จะแนะนำสั่งสอนเช่นไรไม่เคยโกรธเลย พระพุทธองค์จึงทรงให้ภิกษุอื่นถือเป็นแบบอย่าง ต่อมาทรงยกย่องว่าท่านเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้าน ผู้มีปฏิภาณ คือมีญาณแจ่มแจ้งในพระธรรมเทศนา”^{๗๙}

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

^{๗๙} จิตรเทพ ปิ่นแก้ว, “คุณลักษณะเฉพาะของพุทธสาวก : กรณีศึกษาหลวงปู่หล้าตาทิพย์ (พระครูจันทสมานคุณ)” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๕.

๒.๒.๕.๓ บุญกรรมในอดีตชาติ

บุญกรรมของพระราธเถระสรุปได้ว่า

นับจากภพที่นี้ถอยไปแสนกัป พระพิชิตมารพระนามว่า ปทุมตระ ได้เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ครั้นนั้น ท่านได้มาเกิดเป็นพราหมณ์ชาวพระนครหงสวดี ครั้นเติบโตใหญ่ ได้เล่าเรียนจนจบไตรเพทแล้ว วันหนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคในพระวิหาร ได้เห็นพระผู้มีพระภาคกำลังทรงแต่งตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้มีปฏิภาณ แล้วได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ครั้นนั้นท่านได้บำเพ็ญมหาทาน และได้ทำการสักการบูชาแด่พระศาสดาพร้อมทั้งพระสงฆ์อย่างโอฬาร แล้วหมอบศิโรราบลงแทบพระบาท กราบทูลตั้งความปรารถนาจะตั้งอยู่ในฐานันดรเช่นภิกษุรูปนั้นบ้างในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ใด พระองค์หนึ่งในอนาคตลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านว่า ท่านจะเป็นผู้มีความสุขมีอายุยืนเกิด ปรารถนาความปรารถนาของท่านจงสำเร็จเกิด สักการะที่ท่านทำในเรากับพระสงฆ์ ก็จะมีผลไพบูลย์ยิ่งเกิด ในกัปที่แสนนับจากกัปนี้ พระศาสดามีพระนามชื่อว่าโคดม ซึ่งสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก พราหมณ์นี้ จักได้เป็นธรรมทายาทของพระศาสดาพระองค์นั้นเป็นสาวกของพระศาสดา มีนามชื่อว่าราธะ พระนายกจักรทรวงแต่งตั้งท่านว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีปฏิภาณท่านได้สดับพุทธพยากรณ์นั้นแล้วก็ยินดี มีจิตประกอบด้วยเมตตาบำรุงพระพิชิตมารในกาลนั้นตลอดชีวิต เพราะท่านเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา และด้วยกรรมที่ท่านได้ทำไว้ดี แล้วนั้น อีกทั้งด้วยการตั้งเจตน์จำนงไว้เมื่อท่านละร่างมนุษย์แล้ว ได้ไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้เสวยราชสมบัติในเทวโลก ๓๐๐ ครั้ง ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๕๐๐ ครั้ง และเป็นพระเจ้าประเทศราชอันไพบูลย์ โดยคณนานับมิได้ เพราะกรรมนั้นนำไปท่านจึงเป็นผู้ถึงความสุขในทุกภพ^{๘๐}

๒.๒.๕.๔ บั้นปลายชีวิต

พระราธเถระเป็นพระแก่หรือพระหลวงตา แต่เป็นผู้รู้จักกตัญญูทักเตือนที่ต่อครูอาจารย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย ปฏิบัติตามคำสอนของครูบาอาจารย์ ไม่ถือโทษโกรธเคืองเมื่อท่านว่ากล่าวตักเตือน เป็นผู้มีความตั้งใจหรือปรารถนาสูงในการปฏิบัติธรรม และเฉลียวฉลาดมีปฏิภาณไหวพริบดี คุณลักษณะเฉพาะตัวของท่านพระราธเถระนั้นโดยทั่วไปแล้วผู้บวชเมื่อแก่นั้น มักจะเป็นผู้ที่ว่ายากสอนยาก ไม่ยอมฟังใคร เพราะถือว่าตนเป็นผู้มีอายุมาก แต่พระราธเถระหาเป็นเช่นนั้นไม่ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ว่าง่าย “ความเป็นผู้ว่าง่าย จึงจัดเป็นคุณลักษณะเฉพาะของท่านในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาไม่ระบุว่าคุณด้นชั้นธรรมาภิบาลที่ใด แต่ท่านคงดำรง

^{๘๐}บรรจบ บรรณรุจิ, อสัทธิมหาสาวก, หน้า ๘๘-๘๙.

ชั้นอยู่พอสมควรแก่กาลจึงดับขันธปรินิพพาน”^{๘๑} และในพุทธศาสนาตลอดถึงคัมภีร์ต่างๆ ไม่ได้กล่าวถึงการปรินิพพานของท่านอย่างละเอียดมากนัก มีเพียงว่า “ท่านได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ว่าง่าย แม้จะเป็นพระมหาลกภิกษุ (พระหลวงตา) ที่มีอายุมากและบวชเมื่อแก่

๒.๓ ความสำคัญและคุณลักษณะพิเศษของพระภิกษุที่ได้รับเอตทัคคะ

พระมหาลกภิกษุ คือ หลวงตาหรือพระสูงอายุ มีทั้งที่ได้รับยกย่องไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะและที่มีได้รับยกย่องไว้ในตำแหน่ง เอตทัคคะซึ่งเป็นไปตามความปรารถนา แต่ถึงอย่างไร พระอสีติมหาสาวก ๒ กลุ่มนี้ก็มีความสำคัญที่ควรกล่าวถึงไว้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และความสำคัญของพระอสีติมหาสาวกนั้นแยกกล่าวได้เป็น ๒ ประการ^{๘๒} ได้แก่

๒.๓.๑ คุณลักษณะสำคัญส่วนตน

คุณลักษณะพิเศษคือคุณลักษณะเฉพาะ ตามนิยามและความหมายของราชบัณฑิตยสถาน ที่ให้ความหมายไว้ว่า “หมายถึง คุณสมบัติเฉพาะตัว หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละองค์ ไม่มีใครเหมือน และไม่เหมือนใคร”^{๘๓} คุณลักษณะพิเศษเฉพาะนี้ ส่วนมากจะอยู่ในกลุ่มของพระอสีติมหาสาวกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นผู้เลิศในด้านใดด้านหนึ่ง และมีเกณฑ์ในการตัดสินความเป็นผู้เลิศอยู่ ๔ ประการ ดังนี้

๑. ได้รับยกย่องตามเรื่องที่เกิด หมายความว่า พระอสีติมหาสาวกรูปนั้น ๆ ได้แสดงความสามารถออกมาให้ปรากฏโดยสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

๒. ได้รับยกย่องตามที่สะสมบุญมาแต่อดีต หมายความว่า พระอสีติมหาสาวกรูปนั้น ๆ ได้สร้างบุญสั่งสมมาแต่อดีตชาติพร้อมทั้งตั้งจิตปรารถนาเพื่อบรรลุตำแหน่งเอตทัคคะนั้นด้วย

๓. ได้รับยกย่องตามความเชี่ยวชาญ หมายความว่า พระอสีติมหาสาวกรูปนั้น ๆ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องเป็นพิเศษ

๔. ได้รับยกย่องตามที่มีความสามารถเหนือผู้อื่น หมายความว่า พระอสีติมหาสาวกรูปนั้น ๆ มีความสามารถในเรื่องที่ทำให้ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะเหนือกว่าพระสาวกรูปอื่นๆ มีความสามารถอย่างเดียวกันคุณลักษณะสำคัญที่เกิดจากความเป็นผู้ได้บำเพ็ญบารมีมามาก การได้บรรลุปัญญา และความเป็นผู้มีศีลธรรม^{๘๔}

^{๘๑} จิตรเทพ ปิ่นแก้ว, “คุณลักษณะเฉพาะของพุทธสาวก : กรณีศึกษาหลวงปู่หล้าตาทิพย์ (พระครูจันทสมานคุณ)” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๖.

^{๘๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๑๓.

^{๘๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๐๑.

^{๘๔} บรรจบ บรรณรุจิ, อสีติมหาสาวก, หน้า ๖-๗.

คุณลักษณะพิเศษนี้เกิดจากอานิสงส์ของความเป็นผู้ได้บำเพ็ญบารมีมามาก หมายถึง การได้บำเพ็ญบารมีมาเพื่อเป็นพระมหาสาวกไว้หลายต่อหลายชาติ ปรมัตถทีปนี กล่าวว่า “พระสาวกของพระพุทธเจ้าใช้ว่าจะเป็นพระมหาสาวกได้ทุกรูป ท่านที่บำเพ็ญบารมีมาเพื่อการนี้เท่านั้นจึงจะเป็นได้ และต้องบำเพ็ญบารมีสิ้นระยะเวลา ๑๐๐,๐๐๐ กัป นอกจากบำเพ็ญบารมีสิ้นระยะเวลา ๑๐๐,๐๐๐ กัปแล้ว พระอสีติมหาสาวกยังต้องบำเพ็ญ ‘คตปัจจาคัตวัตร’ อยู่ตลอดเวลาประกอบอีกด้วย ปรมัตถทีปนี กล่าวว่า “วัตรนี้ผู้ที่ปรารถนาเป็นพระมหาสาวกต้องบำเพ็ญ มิเช่นนั้นแล้วก็ไม่สามารถบรรลุถึงความเป็นพระมหาสาวกได้เลย” การได้บรรลุอภิญญา หมายถึง การได้บรรลุความรู้ชั้นสูง ความรู้ชั้นสูงเรียกว่า อภิญญา มี ๖ คือ

- (๑) อิทธิวิธี ความรู้ที่ทำให้สามารถแสดงฤทธิ์ได้
- (๒) ทิพพโสต ความรู้ที่ทำให้เกิดหูทิพย์
- (๓) เจโตปริยญาณ ความรู้ทำให้รู้ใจผู้อื่นได้
- (๔) ปุพเพนิวาสานุสสติ ความรู้ทำให้ระลึกชาติได้
- (๕) ทิพพจักขุ ความรู้ทำให้เกิดตาทิพย์
- (๖) อาสวักขยญาณ ความรู้ทำอาสวะให้สิ้นไป^{๘๕}

การมีคุณลักษณะพิเศษนี้เกิดจากความเป็นผู้มีศีลธรรม หมายถึง ความเป็นผู้มีธรรมที่ทำให้เป็นผู้มั่นคง ประกอบด้วย

๑. รัตตัญญู เป็นผู้รู้ราตรี หมายถึง บวชมานานและรู้เห็นกิจการทรงจำเรื่องราวต่างๆ ไว้ได้มาก
๒. สีลวา เป็นผู้มืศีล หมายถึง เครื่องครัดในสิกขาบททั้งหลายและสำรวมกายวาจาใจ
๓. พหุสสุตะ เป็นผู้พหุสูต หมายถึง ทรงความรู้ไว้มาก
๔. สวาคตปาฏิโมกขะ เป็นผู้ทรงจำปาฏิโมกข์ได้ดี หมายถึง ทรงจำพระวินัยได้คล่องแคล่ว ชำนิชำนาญ สามารถวินิจฉัยได้ดี
๕. อธิกรณสมุปปาทวูปสมกุสละ เป็นผู้ฉลาดในการระงับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น หมายถึง เมื่อเกิดเรื่องราวไม่สงบขึ้นในสงฆ์ สามารถหาทางระงับปัญหานั้นได้
๖. ัมมกามะ เป็นผู้ใคร่ในธรรม หมายถึง รักความรู้ รักความจริง ยินดีในการพิจารณาธรรม
๗. สันตฎฐะ เป็นผู้ยินดีในของที่ตนมี หมายถึง ยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้
๘. ปาสาทิกะ เป็นผู้น่าเลื่อมใส หมายถึง เป็นผู้มีอิริยาบถ รวมทั้งกิริยาอาการเรียบร้อย ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความเลื่อมใส

^{๘๕} อก.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๒๗๓/๓๑๑.

๙. ฌานลาภี เป็นผู้ได้ฌาน หมายถึง เป็นผู้บรรลุนิพพานและมีความคล่องแคล่วในฌาน ๔ อันเป็นเครื่องทำให้อยู่เป็นสุขในชีวิตประจำวัน

๑๐. อนาสวเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ เป็นผู้บรรลุนิพพานและปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะ หมายถึง ละราคะและอวิชชาได้จนทำให้กิเลสสิ้นไป^{๘๖}

สรุปว่า พระมหาสาวก แม้จะมีเถรธรรมไม่ครบหรือมีแตกต่างกัน แต่ที่ต้องมีเหมือนกัน คือ ข้อ ๑๐ ซึ่งหมายความว่า พระอสีติมหาสาวกทุกรูปต้องเป็นพระอรหันต์ แม้ว่าบางรูปขณะที่ พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ยังไม่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แต่ก็สำเร็จได้ภายหลังพุทธปรินิพพาน ท่านเหล่านั้นได้สร้างคุณูปการที่สำคัญยิ่งกับพระพุทธศาสนา เช่น ด้านการเผยแผ่ การรักษาศรัทธาต่อ พุทธบริษัท การนำพระพุทธศาสนาออกไปสู่นานาชาติโดย เฉพาะประเทศไทย ซึ่งรับเอา พุทธศาสนาเข้ามา เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ โดยการส่งสมณทูตมาเผยแผ่พุทธศาสนาที่ย่านนี้ โดย พระ เจ้าอโศกมหาราช และพระพุทธศาสนาก็ได้หยั่งรากลึกสู่วิถีชีวิตของชาวไทย ทั้งประเทศเพื่อนบ้านก็มี พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติทั้งสิ้น

๒.๓.๒ คุณลักษณะพิเศษที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

คุณลักษณะข้อนี้เป็นผลมาจากความสามารถเฉพาะตัวของพระอสีติมหาสาวก และ เกิดจากผลงานที่ส่งผลต่อ ความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

๑. ความสามารถเฉพาะตัว

พระอสีติมหาสาวกแต่ละรูปมีความสามารถเฉพาะตัวแตกต่างกันออกไป จนดู เหมือน ว่าจะเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในด้านต่างๆ ได้ อาทิ พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นตัวแทน ของพระพุทธเจ้าด้านรัตตัญญู พระสารีบุตร เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าด้านปัญญามากพระมหา โมคคัลลานะ เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าด้านมีฤทธิ์มากความสามารถดังกล่าวนี้แม้จะเป็น ความสามารถเฉพาะตัวแต่ก็เป็นไปเพื่อส่วนรวม เพราะพระอสีติมหาสาวกได้ใช้ความสามารถนี้ช่วยรับ ภารกิจของพระพุทธเจ้าในการประกาศพระพุทธศาสนาเพราะเหตุที่มีความสามารถเฉพาะตัวนี้เอง พระอสีติมหาสาวกจึงได้เชื่อว่าเป็นผู้ตามเสด็จที่ดีเลิศ ตามปกติพระพุทธเจ้าเมื่อเสด็จไปในที่ใด ย่อมมี พระสาวกแวดล้อมตามเสด็จไปด้วยเป็นจำนวนมาก ในจำนวนนั้นมีพระอสีติมหาสาวกรวมอยู่ด้วย ดัง ปรากฏในอรรถกถาธรรมบทว่า “วันหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์พร้อม ด้วยพระอสีติมหาเถระ โดยมีภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นบริวาร”^{๘๗} และว่า “คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับจำ

^{๘๖} ๐.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๘/๒๑๕.

^{๘๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๖, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรง พิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๓๙.

พรรษาอยู่ในปราสาทของมิการมารดา ครั้นถึงวันมหาปวารณาเสด็จมาประทับอยู่ที่ชั้นล่างของปราสาท โดยมีพระมหาสาวกนั่งแวดล้อม”^{๘๘}

การมีบริวารตามเสด็จนั้นถือว่าเป็นธรรมเนียมอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ และถือเป็นเกียรติยศอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าสง่างาม สุมังคลวิลาสินีกล่าวถึงความสง่างามของพระพุทธเจ้าที่เกิดจากการมีพระอสีติมหาสาวกแวดล้อมขณะเดินทางไกล ระหว่างเมืองราชคฤห์กับเมืองนาลันทาในคราวหนึ่งว่า “ก็วันนั้นแลพระอสีติมหาสาวกส่วนใหญ่นั่งห่มผ้าบังสุกุลมีสีดั่งเมฆ เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ถือไม้เท้าราวกะช้ำตระกูลคันธวงศ์ที่ถูกฝึกหัดมาอย่างดี ปราศจากโทษแล้ว คายโทษแล้ว ทำลายกิเลสแล้ว สางเครื่องรุงรังแล้ว ตัดเครื่องผูกพันได้ขาดแล้วพากันห้อมล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น พระองค์เองทรงปราศจากราคะแล้ว แวดล้อมไปด้วยภิกษุผู้ปราศจากราคะแล้ว พระองค์เองทรงปราศจากโทสะแล้ว แวดล้อมไปด้วยภิกษุผู้ปราศจากโทสะแล้ว พระองค์เองผู้ปราศจากโมหะแล้ว แวดล้อมไปด้วยภิกษุผู้ปราศจากโมหะแล้ว พระองค์เองทรงปราศจากตัณหาแล้ว แวดล้อมไปด้วยภิกษุผู้ปราศจากตัณหาแล้ว พระองค์เองทรงหมดกิเลสแล้ว แวดล้อมไปด้วยภิกษุผู้หมดกิเลสแล้ว พระองค์เองตรัสรู้แล้ว แวดล้อมไปด้วยภิกษุผู้ตรัสรู้ตาม ราวกะว่าไกรสรราชสีห์แวดล้อมไปด้วยมฤคชาติ ราวกะว่าดอกกรรณิการแวดล้อมไปด้วยเกสร ราวกะว่าพญาช้างฉัททันต์แวดล้อมไปด้วยช้าง ๘,๐๐๐ เชือก ราวกะว่าพญาหงส์ตรูแวดล้อมไปด้วยหงส์ ๙๐,๐๐๐ ตัว ราวกะว่าพระเจ้าจักรพรรดิแวดล้อมไปด้วยเสนางคนิกร ราวกะว่าท้าวสักกเทวราชแวดล้อมไปด้วยหมู่เทวดา ราวกะว่าท้าวหาริตมहाพรหมแวดล้อมไปด้วยหมู่พรหม เสด็จดำเนินไปด้วยพุทธลีลาอันหาที่เปรียบมิได้ ที่ใครๆ คิดไม่ถึง ซึ่งบังเกิดด้วยผลบุญที่ทรงสั่งสมมาตลอดเวลาอันหาประมาณมิได้ สง่างามคล้ายดวงจันทร์โคจรตลอดพื้นพิภพพระฉะนั้น”^{๘๙}

โดยเหตุที่พระอสีติมหาสาวกมีความสามารถดังกล่าว จึงมีผลออกมาเป็นการให้สังคมยอมรับ ซึ่งจะเห็นได้จากการที่พระและฆราวาสเมื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว มักจะถือโอกาสไปนมัสการพระอสีติมหาสาวกด้วย ดังปรากฏในอรรถกถาธรรมบทว่า “ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเมืองโกสัมพี มีลาภเกิดขึ้นแก่พระองค์และพระสาวกมากมาย มีผู้คนถือเครื่องสักการะ อาทิ ผ้าและยา ไปวัดแล้วเที่ยวหาว่า พระศาสดาประทับนั่งอยู่ที่ ไหน พระสารีบุตรนั่งอยู่ที่ไหน พร้อมทั้งเที่ยวหาผู้ที่

^{๘๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฐกปาแปล ภาค ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๑๐๐.

^{๘๙} ที.ม.อ. (บาลี) ๔/๖๔.

นั่งของพระอสีติมหาสาวกรูปอื่นๆ ด้วย”^{๙๐} ในทำนองเดียวกัน พระสาวกทั่วไปเมื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ก็จะไปไหว้พระอสีติมหาสาวกด้วย อรรถกถาธรรมบทเล่าว่า “พระเถระผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตรรูปหนึ่งส่งศิษย์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับสั่งว่า เธอทั้งหลายจงไปถวายบังคมพระศาสดาตามที่ฉันบอกแล้ว และจงไปไหว้พระอสีติมหาสาวกด้วย” และว่า “ต่อมาพระเถระรูปนั้นมาเฝ้าพระศาสดาเอง เก็บบาตรและจีวรไว้ในสำนักพระเถระผู้เป็นสหายแล้ว จากนั้นจึงไปถวายบังคมพระศาสดาและไหว้พระมหาเถระ ครั้นแล้วจึงกลับมายังที่อยู่ของพระเถระผู้เป็นสหาย”^{๙๑}

นอกจากนี้ พระอสีติมหาสาวกด้วยกัน หลังจากเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วก็จะถือโอกาสไปมาหาสู่กัน ดังปรากฏในปริมัตถทีปนีวว่า “หลังจากบรรลุนิพพานแล้ว พระขทิรวนิยเวระตะได้ไปยังที่บำรุงของพระศาสดา และของพระมหาเถระมีพระธรรมเสนาบดี เป็นต้น ตามเวลาอันเหมาะสม”^{๙๒}

๒. ผลงาน

พระอสีติมหาสาวกได้แสดงผลงานออกมา ด้วยการช่วยพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายและรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ การช่วยพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนาให้แพร่หลายนั้น ปรากฏให้เห็นเด่นชัดแต่แรกแล้วนั่นคือ หลังจากได้ บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระพุทธเจ้าได้ประกาศพระพุทธศาสนาตามลำพังพระองค์เดียวอยู่ระยะหนึ่ง กระทั่งได้พระสาวก ๖๐ รูป ต่อมาทรงเห็นว่าพระสาวกเหล่านั้นสามารถเป็นกำลังสำคัญ ของพระองค์ได้ จึงทรงส่งไปประกาศพระพุทธศาสนาในที่ต่างๆ วันที่ส่งพระสาวกออกไปประกาศพระพุทธศาสนา นั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพ้นแล้วจากบ่วง ทั้งที่เป็นทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ขอเธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขเกษมแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมวลมนุษย์ ขอเธอทั้งหลายอย่าได้ไปร่วมทางเดียวกัน ๒ รูป จงแสดงธรรมให้งามในเบื้องต้น ให้งามในท่ามกลาง และให้งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ให้พร่างพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะให้บริบูรณ์บริสุทธิ สัตว์ทั้งหลายจำพวกที่มีธูลีคือกิเลสในจักขุน้อยมีอยู่ เมื่อไม่ได้ฟังธรรมจักพากันเสื่อม ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมี ภิกษุทั้งหลายแม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^{๙๓}

ครั้นแล้วพระสาวกเหล่านั้นก็แยกย้าย กันไปประกาศพระพุทธศาสนา และปรากฏว่าในบรรดาพระสาวก ๖๐ รูป มีพระอสีติมหาสาวกรวมอยู่ด้วยจำนวนหนึ่ง พระอสีติมหาสาวกรูปที่สร้าง

^{๙๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๑, หน้า ๑๗๙-๒๐๒.

^{๙๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๘-๒๑๕.

^{๙๒} ชู.เถร.อ. (บาลี) ๒๖/๓๘๓.

^{๙๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๒.

ประวัติศาสตร์สำคัญไว้ในพระพุทธศาสนา คือ พระอัสสชิที่ท่านได้แสดงธรรมโปรดปริพาชกอุปติสสะให้ได้บรรลุโสดาปัตติผล แล้วปริพาชกอุปติสสะนั่นเองก็ได้แสดงธรรมที่บรรลุแก่ปริพาชกโกลิตะผู้สหายให้ได้บรรลุโสดาปัตติผลเช่นกัน ต่อมาปริพาชกทั้ง ๒ ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งให้เป็น พระอัครสาวก ปริพาชกอุปติสสะเป็นที่รู้ จักกันในนามว่า ‘พระสารีบุตร’ ส่วนปริพาชกโกลิตะเป็นที่รู้จักกันในนาม ‘พระมหาโมคคัลลานะ’ ทั้ง ๒ ท่านได้เป็นกำลังสำคัญอย่างยิ่งในการช่วยพระพุทธเจ้าประกาศพระพุทธศาสนา

นอกจากพระอัครสาวกทั้ง ๒ นี้แล้ว พระอสีติมหาสาวกรูปอื่นๆ ก็มีผลงานอยู่ เหมือนกัน พระไตรปิฎกกล่าวถึง พระมหากัสสปะ พระมหากัจจายนะ พระมหาโกญจิตะ พระมหากัปปินะ พระมหาจุณทะ พระเวตตะ พระอานนท์ และพระมหาสาวกรูปอื่นๆ ว่า แต่ละท่านนั้นมีศิษย์ที่ต้องแนะนำ พร่ำสอนท่านละ ๑๐ รูปบ้าง ๒๐ รูปบ้าง ๓๐ รูปบ้าง ๔๐ รูปบ้าง ขณะจำพรรษาอยู่กับพระพุทธเจ้า ณ วัดบุพพาราม

นอกจากเป็นกำลังสำคัญในการช่วยประกาศพระพุทธศาสนาแล้ว พระอสีติมหาสาวกยังเป็นกำลังสำคัญในการช่วยรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ จะเห็นได้ จากคราวหนึ่ง พระสารีบุตรทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้พระพุทธศาสนามั่นคง พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า การบัญญัติสิกขาบทและการแสดงปาฏิโมกข์ ทั้ง ๒ นี้เป็นเหตุให้พรหมจรรย์มั่นคง พระสารีบุตรจึงกราบบังคมทูลให้พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบทและแสดงปาฏิโมกข์ ภายหลังพุทธปรินิพพาน พระมหากัสสปะผู้เป็นหนึ่งในบรรดาพระอสีติมหาสาวก ที่เหลืออยู่ไม่กี่รูป ก็ได้สร้างผลงาน ขึ้นสำคัญไว้ นั่น คือ เป็นกำลังสำคัญในการรักษาธรรมวินัยโดยชวนพระอรหันต์ ๔๙๙ รูป (รวมทั้งท่านด้วยเป็น ๕๐๐ รูป) ทำสังคายนาตามแนวทางที่พระสารีบุตรเสนอ ส่งผลให้คำสอนของพระพุทธเจ้ายั่งยืนสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ในคราวทำปฐมสังคายนานั้น นอกจากพระมหากัสสปะแล้ว ยังมีพระอสีติมหาสาวกรูปอื่นๆ ร่วมด้วย อาทิ พระอุบาลี และพระอานนท์ และนอกจากพระอสีติมหาสาวกรูปที่กล่าวมานี้ พระอสีติมหาสาวกรูปอื่นๆ ต่างก็ล้วนเป็นกำลังสำคัญในการรักษาธรรมวินัยให้มั่นคงด้วยการปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเหมาะสม และปฏิบัติชอบ ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวมานี้ของพระอสีติมหาสาวกเหล่านั้นสามารถรักษาพระศาสนาไว้ได้

สรุปว่า พระมหัลลกลิกษุทั้ง ๕ รูป (พระหลวงตา) ที่ได้ทำการศึกษาามาข้างต้น ท่านทั้งหมดล้วนได้ศึกษาและปฏิบัติอยู่บนเส้นทางสายกลางระหว่างความพอดีทั้งหลายทั้งทางวัตถุและจิตใจ มีหลักการศึกษาและประพฤติปฏิบัติที่เป็น “อกาลิก”^{๙๔} คือ ไม่ประกอบด้วยเชื้อชาติ ชนชั้นทางสังคม กาลเวลา ได้แก่ ไม่มีการกำหนดเวลาว่าเมื่อไร เข้า สาย บ่าย เย็นหรือกลางคืนอย่างไรทั้งสิ้น เพราะเมื่อใครศึกษาและปฏิบัติธรรมเมื่อใด ก็จะมีใจธรรมและได้รับผลของธรรมที่ตนปฏิบัติ

^{๙๔} อด.นกก. (ไทย) ๒๒/๒๘๑/๓๑๘.

เมื่อนั้น ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า คุณธรรมชั้นสูงที่จัดเป็นระดับอริยะขั้นต้นจนถึงระดับสูงสุด ประเสริฐสุด ในทางพระพุทธศาสนานั้นมีไว้ให้มนุษย์เราทุกคนพากเพียรพยายามไขว่คว้าเอามาให้ได้ด้วยการศึกษา ให้เข้าใจอย่างถูกต้อง ถ่องแท้และลงมือปฏิบัติทางกาย วาจา และจิตใจตามที่ได้รู้เข้าใจอย่างถูกต้อง นั้น แล้วผลแห่งความเป็นผู้ประเสริฐ เป็นพระอริยะก็จะเกิดมีแก่เราทั้งหลาย เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ในชีวิตปัจจุบันของมนุษย์ทุกคน ส่วนบทบาทของพระมหาลลภิกษุที่ได้รับเอตทัคคะทั้ง ๕ รูป จักมี อธิบายในบทที่ ๓ ข้างหน้าต่อไป